

บทที่ ๒

ความหมายและประเภทของกลบท

กลบท เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์อย่างหนึ่งของกวีไทย ความเป็นมาของกลบทในคำประพันธ์ไทยนั้นแม้จะยังไม่เป็นที่แน่ชัด แต่กลบทก็มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณหลายเรื่อง หากจะกล่าวถึงลักษณะกลบทนั้น ก็กล่าวได้ว่า กลบทเป็นวิธีการประพันธ์ที่มีการพลิกแพลงรูปแบบมากมาย จนกลายเป็นกลบทหลายชนิด แต่ละชนิดก็มีความยากง่าย ซับซ้อนแตกต่างกันไป

ส่วนวรรณคดีที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นตำรากลบทโดยตรง มีการบันทึกกลบทไว้หลายชนิด และถือเป็นแม่แบบของกลบทนั้นก็ได้แก่ กลบทศิริวิบุลยคติ ของหลวงศรีปรีชา(เซ่ง) และเพลงยาวกลบทที่จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ วรรณคดีทั้ง ๒ เรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นตำรากลบทที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีหลักฐานเหลืออยู่จนปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาความหมายและประเภทของกลบทในบทนี้ จึงเป็นการศึกษาโดยยึดวรรณคดีทั้ง ๒ เรื่องดังกล่าวเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในบทต่อ ๆ ไป

๒.๑ ความหมายของกลบท

การนิยามความหมายของกลบท มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามไว้มากมายดังตัวอย่างเช่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (ราชบัณฑิตยสถาน , ๒๕๓๘ : ๕๗) อธิบายความหมายว่า “ กลบท [กนละบด] น. คำประพันธ์ที่บัญญัติให้ใช้คำหรือสัมผัสเป็นชั้นเชิงยิ่งกว่าธรรมดา เช่น อมรแมนแมนแมนเจ้างามโสม (กลบทตรีประดับ) ”

อุทัย ลินธุสาร (๒๕๑๖ : ๘๑) อธิบายความหมายว่า “ การประดิษฐ์คิดแต่งคำประพันธ์ให้มีลักษณะแปลกไปจากเดิม โดยลักษณะบังคับเดิมของคำประพันธ์นั้นยังคงอยู่ครบถ้วน แต่แต่งเพิ่มขึ้นให้ต้องตามลักษณะของกล คำประพันธ์ที่แต่งเป็นกลได้มีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนและร่าย”

เปลื้อง ณ นคร อธิบายความหมายของกลบทไว้ดังนี้ " กล หมายถึง ชั้นเชิง แบบ วิธี เหตุ อุบาย กลบทหมายถึงคำประพันธ์ที่กวีกำหนดแบบขึ้นเป็นพิเศษและตั้งชื่อเรียกต่างกัน แล้วแต่ผู้กำหนดแบบจะบัญญัติไว้ คำว่ากลบท ให้คู่กับคำว่า กลอักษร อันเป็นกลอนที่ซ่อนแบบ สัมผัส หรือมีการลำดับคำ ต้องมีวิธีอ่านจึงจะได้เนื้อความและเป็นทำนอง" (เปลื้อง ณ นคร, ๒๕๑๖ : ๒๙, อ้างถึงใน วราภรณ์ บำรุงกุล , ๒๕๓๗ : ๒๐๐)

ดังนั้นจากคำนิยามความหมายของกลบทข้างต้น จะเห็นได้ว่ากลบทคือ คำประพันธ์ที่กวีเพิ่มลักษณะบังคับพิเศษลงไป ทำให้คำประพันธ์เหล่านี้มีกฎเกณฑ์ที่นอกเหนือไปจากกฎเกณฑ์ตามฉันทลักษณ์

จากความหมายของกลบทนี้ จะเห็นได้ว่า "กลบท" สามารถแต่งได้ในคำประพันธ์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย และกลบทย่อมจะมีรูปแบบที่หลากหลาย พลิกแพลงออกมาได้มากมายตามแต่ที่กวีจะคิดค้นขึ้นมา ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากกลบทศิริวิบูล กิตติของหลวงศรีปริษา(เซ่ง) ที่ถือว่าเป็นตำรากลบทที่สำคัญเล่มหนึ่งที่มีการแสดงตัวอย่างกลบทไว้มากมายหลายสิบชนิด

ในขณะเดียวกันการพลิกแพลงเพิ่มลักษณะบังคับพิเศษนี้ ก็ย่อมจะขยายไปได้ถึง บทประพันธ์ในวรรณคดีอื่น ๆ ที่กวีไม่ได้ตั้งใจจะให้เป็นการแต่งกลบทได้เช่นเดียวกัน

หากพิจารณาวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยโบราณมาก็จะพบว่า กลบทนั้นมีการแต่งกันมานานแล้ว และปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลาย ๆ เรื่องที่ไม่ใช่ตำรากลบท กลบทเหล่านี้บางแบบก็มีชื่อ

---

* คำว่า "กลบท" ยังมีอีกความหมายหนึ่งคือคำประพันธ์ที่มีการเรียงคำให้เป็นรูปต่าง ๆ หรือซ่อนคำอ่านเอาไว้ให้ผู้อ่านฉงน ผู้อ่านจะต้องหาวิธีถอดปริศนาให้ออก จึงจะสามารถเข้าใจคำประพันธ์นั้นได้ กลบทลักษณะนี้เรียกว่า กลอักษร แต่เนื่องจาก กลอักษรเป็นกลบทที่ไม่นิยมแต่งแทรกในวรรณคดี และวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยเน้นศึกษาเฉพาะกลบทที่ปรากฏแทรกอยู่ในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อีกทั้งพระองค์ทรงพระนิพนธ์กลอักษรไว้เพียงบทเดียว คือกลโคลงดาวล้อมเดือน ดังนั้นในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คำว่า "กลบท" จึงไม่ได้หมายรวมถึง "กลอักษร"

เรียก เช่น กลบทบาทเลื่อนล้ำ (หรือบาทเลื่อนล้ำ) ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง ของเจ้าฟ้า
 ธรรมธิเบศร กลบทชนิดนี้บังคับการเล่นเสียงสระอุตลลิตทั้งบท ดังนี้

ดู หนู ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ	งสุด ฐึ หนู ฐึ ฐึ
หนู ฐึ ฐึ หนู อยู	รูป ฐึ ฐึ หนู ฐึ ฐึ
ดู ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ	พฐึ พฐึ
หนู ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ	สุด ฐึ
ง ฐึ หนู หนู ฐึ	งอยู่
หนู ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ	รูป ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ ฐึ

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร , ๒๕๓๑ : ๒๒๒)

แต่กลบทในวรรณคดีอีกหลายแบบที่มีลักษณะการเล่นเสียงเล่นคำที่จัดได้ว่าเป็นกลบท
 แม้ว่าจะไม่มีชื่อเรียกก็ตาม เช่นการซ้ำคำในตำแหน่งต้นบาท ในมหาชาติคำหลวง ดังนี้

	อุโบ กาญจกฐิโน	
พนคนนทคภาษา	รอนรื่องโดยกา	ละเข้าชรเสียงเทียงคีน
	อเถตถ สกฤษณา สนติ	
พนคนนทคคมี่หีน	บมีโหจยมยีน	ตรศักครสยกพรยกไฟโร
	นานาวณณา พหู ทิชา	
พนคนนทคณานาวีไล	ต่างต่างกันไกว	ดูรจำรยงสยงหวาน

กลบทชนิดนี้มีอีกชื่อเรียกหนึ่งคือ "วงงไอยรา" แต่ชื่อนี้ไม่แพร่หลายนัก นายชุมหมาดเล็ก แต่งเป็น
 กลโคลงไว้ ดังนี้

ดูบุดูหมผู้	ดูช
บุสบุ	งฐึ
ดูงสุรหนู	งฐึ
หนูงงหนูผู้	งฐึ (พระสมุทกลโคลงต่าง ๆ ๓๓ กระบวน ๔๗ บท ใส่วัดพระเชตุพน เล่ม ๑ " สมุดไทยคำเส้นรงค์, เลขที่ ๓๒๑)

สหเพ มณฑุ นิภูษนติ

พจนคนนทคตุดระการ ร้องก้องเสียงสาร สรเสนาะสุรโนคเอาใจคน
(มหาชาติคำหลวง , ๒๕๔๐ : ๑๗๕)

นอกจากนี้ในวรรณคดีไทยอาจมีลักษณะเป็นการแต่งกลบท แต่กลบทนี้อาจมีความไม่สมบูรณ์หรือสม่าเสมอ คือมีการเว้นข้ามไปบ้าง ทำให้การบังคับเกิดขึ้นไม่เต็มบท หรือไม่ครบตลอดทั้งตอน แต่คำประพันธ์เหล่านี้ก็มีปรากฏให้เห็นในวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ อย่างชัดเจนด้วยการมีมากกว่า ๒ แห่ง ในวรรณคดีเรื่องเดียวกัน ทำให้เห็นระบบของการเพิ่มลักษณะพิเศษลงในคำประพันธ์ คำประพันธ์ในลักษณะนี้ก็มักจะจัดได้ว่าเป็นกลบทเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างจาก อิเหนา คำฉันท์ ของเจ้าพระยาพระคลัง(หน)

บงพัทตร์ที่สำคัญว่าจัน-	ทรเพ็ญผ่องผจง
บงคิ้วที่สำคัญว่าวง	ศศิแปลบยุคนธร
บงเกศที่สำคัญว่าปี	ภมรมาศบวร
บงเนตรที่สำคัญว่าศร	กฤษณาส่องแสงยงตา
บงกรรณที่สำคัญว่ากลีบ	ปทุมสร้อยยุกสุมา
นาสาที่สำคัญว่าวรา	อังกุศแก้วเอราวัณ
บงปรางที่สำคัญว่านวล	ลอออินทร์นวลจันทร์
บงไอษฐ์เพียงที่จะรับขวัญ	ว่าจะแย้มสุนทรวอน
บงกัณฐ์ที่สำคัญว่าคอ	สุวรรณหสเชจร
บงพานที่สำคัญว่ากร	ไอยเรศอำมรินทร์
บงถันที่สำคัญว่าดวง	กมุทมาศเมืองอินทร์
สบสรรพางคพิภจิน-	ตนาเนกว่านางแมน

(เจ้าพระยาพระคลัง(หน) , ๒๕๓๒ : ๒๕๗)

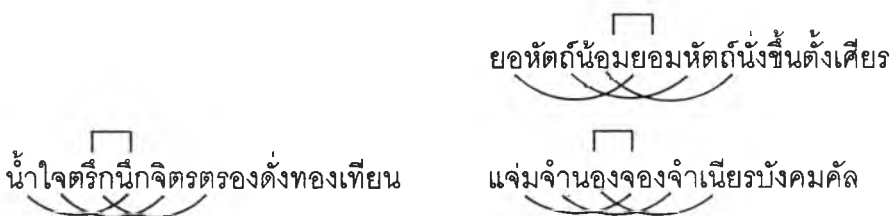
บทชมโฉมข้างต้นนี้ใช้กลบทบุษบงแย้มผกา ลักษณะกลบทบุษบงแย้มผกาในกลบทศิริวิบุลกิตติ์จะบังคับการซ้ำคำ ๑ คำในตำแหน่งต้นวรรคให้เป็นคำคำเดียวกันไปตลอดทั้งตอน ในที่นี้คือคำว่า “บง” และกวีก็ใช้ชั้นต้นบาท ไม่ใช่ต้นวรรค และจะเห็นได้ว่ากวีมีการเว้นบางบาทออกไป

นอกจากนี้ฉันทิในช่วงนี้ที่จริงแล้วมีอยู่ ๕๔ บท แต่ที่เป็นกลบทบุษบงแยมผกา มีอยู่ ๖ บท เท่านั้น แสดงให้เห็นว่ากวีไม่ได้ใช้กลบทตลอดทั้งตอน

การเว้นข้ามไปบ้างนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องเสียหายหรือถือว่าแต่ไม่ครบ เนื่องจากกวีไม่ได้ตั้งใจจะให้งานของตนเป็นตำรากลบท เพียงแต่กวีเลือกกลบทมาประกอบในงานของตน เพื่อทำให้เกิดความที่ดีเด่นและไพเราะ กวีจึงมีอิสระอย่างเต็มที่ที่จะหยุดใช้หรือเว้นช่วงการใช้กลบทไปบ้าง

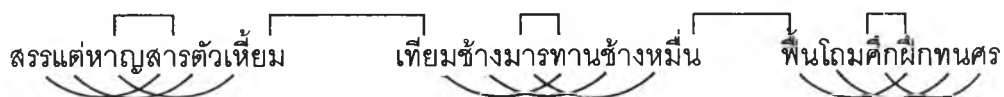
นอกจากนี้คำประพันธ์บางบทนั้นแม้จะมีลักษณะพ้องกับตำรากลบท แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า กวีตั้งใจที่จะดัดแปลงลักษณะบังคับดังกล่าว ด้วยการลดทอน หรือเพิ่มเติมข้อบังคับพิเศษบางประการลงไป ลักษณะนี้ก็จัดได้ว่าเป็นกลบทได้เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากกลบทกบตันต่อยหอยในกลบทศิริวิบูลกิตติ ที่มีจำนวนคำวรรคละ ๙ คำ เปรียบเทียบกับกลบทกบตันต่อยหอยในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฐมหาราช พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่มีจำนวนคำในวรรควรรคละ ๖ คำ ดังตัวอย่าง

- กลบทศิริวิบูลกิตติ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๖๗)

- ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฐมหาราช

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส , ๒๔๕๖ : ๓๖๑)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จึงสรุปได้ว่า “กลบท” ก็คือ คำประพันธ์ที่กวีเพิ่มลักษณะบังคับพิเศษลงไป กลบทนั้นเกิดขึ้นได้ในฉันทลักษณ์ทุกประเภท และย่อมมีรูปแบบที่หลากหลายมาก

มาย ตามแต่ที่กวีจะประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา ดังนั้นรูปแบบของกลบทจึงไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในตำรากลบทเท่านั้น บทประพันธ์ที่มีการเพิ่มลักษณะบังคับพิเศษอื่น ๆ ที่นอกเหนือตำรากลบท แต่มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีทั่ว ๆ ไป จึงจัดว่าเป็นกลบทได้ นอกจากนี้การนำกลบทมาใช้ในวรรณคดี แม้กวีจะใช้อย่างไม่สม่ำเสมอ มีการเว้นช่วงไปบ้าง หรือแม้แต่การพลิกแพลงลักษณะบังคับให้ต่างจากตำรากลบท ลักษณะนี้ก็มักจะจัดได้ว่าเป็นกลบทเช่นเดียวกัน

๒.๒ ประเภทของกลบท

แต่เดิมมาตำราที่มีการเขียนเกี่ยวกับกลบท นับตั้งแต่จินตามณี กลบท ศิริวิบุลยคติ จารึกวัดพระเชตุพนฯ ตลอดจนหนังสือเรื่องอื่น ๆ ที่แต่งเป็นกลบทนั้น มักจะเป็นการรวบรวมกลบทแบบต่าง ๆ เอาไว้หลาย ๆ แบบ และกวีจะแต่งคำประพันธ์ประกอบไว้เพื่อเป็นตัวอย่างให้เข้าใจลักษณะบังคับได้มากขึ้น ดังนั้นแม้ว่าตำราเหล่านี้จะบันทึกกลบทเอาไว้ได้หลายแบบ แต่ก็ยังไม่มีเรื่องใดที่มีการนำกลบทเหล่านี้มาจำแนกให้เป็นประเภทต่าง ๆ ไปได้เลย

การจำแนกกลบทออกเป็นประเภทต่าง ๆ นั้น โภชย์ สาริกบุตร (๒๕๑๘ : ๒๓) ได้จำแนกกลบทเป็นแบบย่อย ๆ ลงไปอีก โดยพิจารณาจากข้อบังคับของกลบทแต่ละประเภท ทำให้มีการแบ่งประเภทกลบทออกเป็นแบบย่อย ๆ ได้ดังนี้

๑. แบบเพิ่มบังคับสระ
๒. แบบเพิ่มบังคับพยัญชนะ
๓. แบบเพิ่มบังคับวรรณยุกต์
๔. แบบเพิ่มบังคับคำครุ ลหุ
๕. แบบให้ซ้ำคำเดิมหรือซ้ำคำเพี้ยนกัน
๖. แบบเพิ่มบังคับการซ้ำคำหรือวลีอย่างกระตุ้
๗. แบบกำหนดจำนวนคำในวรรค
๘. แบบกำหนดมาตราตัวสะกด
๙. แบบเพิ่มบังคับพิเศษอื่น ๆ หรือบังคับมากกว่า ๑ อย่าง

นอกจากการแบ่งประเภทกลบทตามแนวทางข้างต้นนี้แล้ว การจำแนกประเภทกลบทยังมีอีกแนวทางหนึ่ง คือจำแนกตามแบบของสุภาพร มากแจ้ง (๒๕๓๖ : ๒๐๒) ดังนี้

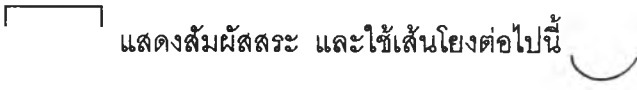

๑. ชนิดบังคับเสียง
๒. ชนิดบังคับคำ
๓. ชนิดบังคับทั้งเสียงและคำ
๔. ชนิดบังคับอักขรวิธี
๕. ชนิดบังคับฉันทลักษณ์

การจำแนกกลบทตามแนวทางนี้ยังมีการแยกออกเป็นประเภทย่อย ๆ ออกไปได้อีกตามลักษณะบังคับที่แตกต่างกันออกไป

ส่วนการจำแนกประเภทกลบทในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยจะเลือกวิธีจัดหมวดหมู่ตามแนวทางของสุภาพร มากแจ้ง แต่การแยกย่อยในบางประการอาจจะไม่ตรงกัน และเนื่องจากกลบทเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ซับซ้อนและอธิบายได้ยาก ดังนั้นเพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในการอ่านกลบทชนิดต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงกำหนดข้อตกลงดังต่อไปนี้

๑. ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้สัญลักษณ์ ตัวเลขในวงเล็บ ตัวอย่างเช่น ① ② ③ แสดงหมายเลขลำดับคำในวรรค
๒. ในการเขียนแผนผังคำประพันธ์ประเภทกลอน ถ้ากลอนนั้นไม่ได้กำหนดจำนวนคำที่แน่นอนในแต่ละวรรค ก็จะกำหนดจำนวนคำให้มีวรรคละ ๘ คำ เพื่อให้สะดวกในการอธิบาย
๓. หากกลบทชนิดใดไม่กำหนดตำแหน่งการบังคับที่แน่นอนจะไม่แสดงแผนผัง
๔. ในกลบทชนิดบังคับคำ และกลบทชนิดบังคับเสียงและบังคับคำ กวีมีจุดประสงค์หลักที่จะให้มีการอ่านออกเสียงคำ ซ้ำกันตามจำนวนที่กำหนดไว้ในกลบทแต่ละชนิด กวีจึงอาจใช้คำในลักษณะลักษณะหนึ่งดังต่อไปนี้คือ
  - การใช้คำซ้ำ เช่น ดูดูดูดวงแก้วแวววิเชียร
  - การเล่นคำ เช่น สังเวชจิตรไฉยจิตรจิตรเราหนอ , ตัดอาลัยอาวรณ์ให้หนอนเดียว
  - การใช้คำพ้องเสียง เช่น สรวลชกซ้กันได้ไม่ไต่สวน

เนื่องจากกลบทบางชนิดอาจจะใช้คำในลักษณะดังกล่าวข้างต้นปะปนกันอยู่ดังนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการอธิบาย ผู้วิจัยจึงใช้ข้อความว่า “คำที่ออกเสียงเหมือนกัน” หมายรวมถึงการใช้คำในลักษณะดังกล่าว

๕. สัญลักษณ์ที่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น ● และ ● หรือ ☀ และ ☀ หรือ ☀ และ ☀ เป็นต้น แสดงว่าคำทั้งสองนั้นเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน
๖. ผู้วิจัยจะใช้เส้นโยงต่อไปนี้ แสดงสัมผัสสระ และใช้เส้นโยงต่อไปนี้ แสดงสัมผัสอักษร

กลบทในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จำแนกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ดังนี้ *

๒.๒.๑. กลบทชนิดบังคับเสียง เป็นกลบทชนิดที่มีการบังคับเสียงสัมผัสสระ หรือเสียงสัมผัสอักษร เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง หรือทั้ง ๒ อย่างรวมกัน ทำให้มีสัมผัสนอกและสัมผัสในแพรวพราวว่าลักษณะบังคับตามปกติ นอกจากนี้กลบทชนิดนี้ยังรวมถึงการบังคับเสียงหนัก เบา อีกด้วย กลบทชนิดนี้แยกย่อยออกเป็น

- ๒.๒.๑.๑ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระ
- ๒.๒.๑.๒ กลบทชนิดบังคับสัมผัสอักษร
- ๒.๒.๑.๓ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระและสัมผัสอักษร
- ๒.๒.๑.๔ กลบทชนิดบังคับเสียงหนักเบา

๒.๒.๑.๑ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระ หมายถึงกลบทชนิดที่บังคับให้มีสัมผัสสระเพิ่มเติมจากลักษณะบังคับปกติ กลบทชนิดนี้แบ่งออกเป็น

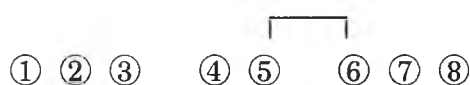
๒.๒.๑.๑.๑ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระวรรคละ ๑ แห่ง กลบทชนิดนี้มีวิธีการใช้สัมผัสสระในคำที่เรียงติดกัน ๒ คำ กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทสิงห์โตเล่่นหาง* ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระ ๑ แห่ง คือคำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ สัมผัสกับคำแรกของช่วงที่ ๓

แผนผัง

ตัวอย่าง

┌	┌
พวกอำมาตย์แห่งท้าวเจ้ากรุงศรี	ล้วนเลิศดีเกรงหมดทศทิตา
ไม่มีผู้สู้ต่อขรอุทธา	ออกกระอาท้าวจบภจักพาฟ
ประมาณพันกลั่นกล้าร่าเริงแสน	ถึงยอดแดนสยอนเดชเขตรสถาน
ให้ครั้นคร้ามขามตัวกล้วฤทธิราญ	ยอมขำนาญการยุทธ์สุดฝีมือ
	(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๖)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลกิตติ์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

	┌
	แสนรักหนักถ้ายใครจะเสมอ
นอนกลางวันฝันถึงเจ้าเฝ้าเลมอ	ลืมนเวยอเนตรเข้มนเห็นแต่เงา
สำคัญจิตวิคิดว่าน้องมาข่องแอบ	เห็นวับแวบเดิรดูรู้ว่าเสา
นี่กลเห็นเขินคิดผิดแล้วเรา	สลดทรวงง่วงเหงาเศร้างาโคกไทรม
	(พระองค์เจ้านวม(กรมหลวงวงศาธิราชสนิท) , ๒๕๑๐ : ๕๐๔)

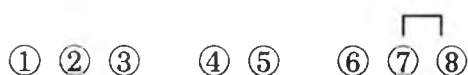
การเขียนชื่อกลบทในบทนี้จะยึดตามแบบกลบทศิริวิบุลกิตติ์ ในวรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๓ ฉบับ

๕๕

(ข) กลบทก้านต่อดอก ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำสุดท้ายของแต่ละวรรคสัมผัสสระกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

ทุกข์ระทมกรมทรวงตั้งครวอน
ตั้งแต่พราภจากเจ้ามาวันนั้น
ไอ้โถมงามงามเสงี่ยมสงวนนวล

แสนถวิลทเวษว่าอวรณ์สมร
จะนั่งนอนมีแต่พรำกำสรวยครวญ
ไม่เว้นวายคลายกระสันรัญจวนหวน
ที่เจียมจิตรมิตรม้วนอารมณ์กรม

(หลวงลิขิตปรีชา, ๒๕๑๐ : ๕๑๓)

๒.๒.๑.๑.๒ กลบทชนิดบังคับเสียงสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง ได้แก่

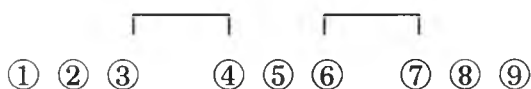
(ก) กลบทข้างซุงวง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้โดยมากมีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง คือ

①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้มีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง ระหว่างช่วงคือ คำสุดท้ายของช่วงที่มา ก่อนสัมผัสกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

┌ ┌	┌ ┌
บุตรบังคมก้มเศียรราบกราบทูล	ตามเค้ามูลสกุลนักปราชญ์มาทพิไลมย
ว่าไม่ควรจวนพระองค์ปลงชีพไ	ม้วยบรรโลใจข้าบาทมาทแทนคุณ
แม้มีชีวิตจิตรวิญญาข้าพระองค์	จักยืนยงจงใจดีมีหมองหมน
คงไม่ละพระบิตรงค์์จงใจจน	จักแทนคุณบุญไปจงปลงชีพวาย
	(หลวงศรีปริษา(เซ่ง), ๒๕๓๑ : ๓๙๖)

(ข) กลบทอักษรสั่งวาด ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำแรกสัมผัสกัน และ ๒ คำสุดท้ายสัมผัสกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

┌ ┌	┌ ┌
ส่วนนวลเจ้าล้ำเลิศประโลมโฉม	คล้ายหายโถมนัศคิดจิตรตั้งหวัง
เพราะเจาะใจในบุตรสุดมั่งคั่ง	เปรียบเทียบดั่งได้เสวยเขยสมขม
ที่พิภพจักรพรรดิประเสริฐเลิศ	ในใจเจิดแจ่มสว่างอารมณ์ดม
ครันขวัญตาอายุอุดมขม	ควรจักนิยมเปนชีวิมี
	(หลวงศรีปริษา(เซ่ง), ๒๕๓๑ : ๓๘๗)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยคติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพน ดังตัวอย่าง

┌ ┌	┌ ┌
มาราร้างห่างรศภิรมย์ขม	ไฉนใจเจ้าจึงไม่นิยมสม
	ที่นี้คมแฝงฝึกชกไป

เพราะเจาะจิ้งหรีงจะฝากชีวิตมิตร

เดิมเริ่มคิดมิได้เหนงน้ำใจโอน

จะถนอมเป็นที่ชื่นฤไทยใน

หวังยังไม่ตรียืนยืนยงคง

(ขุนธนาสิทธิ์, ๒๕๑๐ : ๕๒๙)

๒.๒.๑.๑.๓ กลบทชนิดบังคับเสียงสัมผัสสระข้ามวรรค กลบทชนิดนี้

ได้แก่

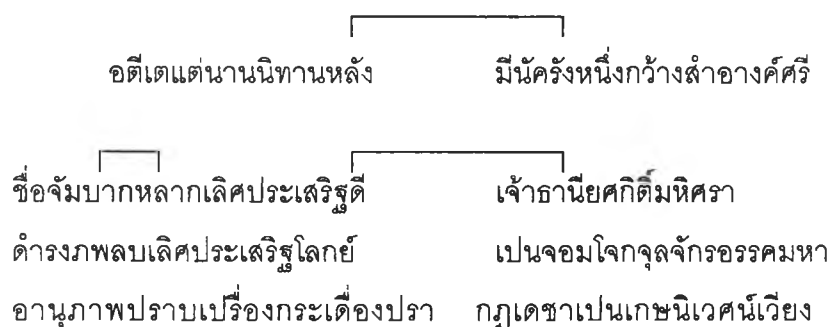
กลบทมธุรสวาที ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้วรรคหน้าของแต่ละบาทมีสัมผัสสระ ๑ แห่ง ซิดกันคือคำสุดท้ายของช่วงแรกสัมผัสกับคำแรกของช่วงที่ ๒ (ได้แก่คำที่ ๓ กับคำที่ ๔)
๒. กำหนดให้คำสุดท้ายของวรรคหน้าในแต่ละบาทสัมผัสกับคำที่ ๓ ของวรรคหลัง ในบาทเดียวกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง), ๒๕๓๑ : ๓๖๘)

กลบทชนิดนี้มีผู้วิเคราะห์ลักษณะบังคับของกลบทแตกต่างออกไปเป็นอีก ๒ แนวคิดคือ ๑) โกชัย สารีบุตร, จารุวรรณ พุ่มพฤษ และ วันเนาว์ ยูเด็น อธิบายว่า : กำหนดให้วรรคที่ ๑ กับวรรคที่ ๓ มีสัมผัสสระเป็นสัมผัสใน ๒ แห่ง ส่วนวรรคที่ ๒ กับวรรคที่ ๔ มีสัมผัสสระเป็นสัมผัสใน ๑ แห่ง ๒) สุภาพร มากแจ้ง อธิบายว่า : กำหนดให้บังคับเสียงสระและพยัญชนะอย่างละ ๒ คู่ ทุกวรรคโดยไม่กำหนดตำแหน่ง

๒.๒.๑.๒ กลบทชนิดบังคับสัมผัสอักษร กลบทชนิดนี้บังคับการสัมผัสอักษรคือ บังคับคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเหมือนกัน อาจจะเป็นการบังคับสัมผัสอักษรในวรรคเดียวกันหรือ บังคับสัมผัสอักษรข้ามวรรคกันก็ได้ กลบทชนิดนี้แบ่งออกเป็น

๒.๒.๑.๒.๑ กลบทชนิดบังคับสัมผัสอักษรในวรรคเดียวกัน กลบทชนิดนี้ จะบังคับการเล่นสัมผัสอักษรให้อยู่ในวรรคเดียวกันโดยตลอด เมื่อขึ้นวรรคใหม่ก็จะเปลี่ยนสัมผัส อักษรใหม่ กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทอักษรล้วน(แบบที่๑) ปราภฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งวรรคใช้เสียงพยัญชนะเดียวกัน เมื่อขึ้นวรรคใหม่ก็ให้ เปลี่ยนเสียงพยัญชนะใหม่

แผนผัง

ตัวอย่าง

จากจอมเจ้าใจจวนจิตรจักรจักเจียน

ให้หันเหียนหุนหันหันเหวน

เดิรเดี่ยวแต่ว์ดุ่มดั้นดั้นดงดวน

ท้อแท้ทวนทับเทาท้าวท้าวทวง

ลัดลอดเลียบแลเหลียวเหลียวแลหลง

เห็นเหมหงษ์หวนเห็นหันหวงหาง

มั่นเหมือนแม่่มามองมุ่งเมียงหมาง

นิกแน่นางน้ำเนตรแนวหน้าหนอง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๒)

นอกจากในกลบทศรีวิบูลกิตติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

มีมิติที่ไม่เหมือนหมายมา่ายหมายมา

เจ็บจิตร์จริงเจียวเจ้าจะจำจาง

รักฤร้อแรมร้างเรศราโรย

คิดคำคำเคื่องแค้นคำคมคด

เห็นหันเหียนเหี้ยนหดให้หวนโหย

ไอ้ออกเอ้อออกไอ้อ้อออกโอย

ช่างชมชโยชขายเชือนเช่นเชิงชี่

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๑๗)

(ข) กลบทอักษรล้วน(แบบที่ ๒) ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้แต่ละวรรคมีคำที่ใช้เสียงพยัญชนะ ๑ เสียงเรียงกัน ๓ คำ โดยไม่กำหนดตำแหน่งของการเรียงพยัญชนะที่แน่นอน

ตัวอย่าง

จักกลับกล่าวดาวเดิมดาบสน้อย ครั้นสุริยลอยเลื่อนล่องสองสวัสดิ์

สว่างแจ่มแสงศรีสุริย์จรัส

เลื่อนลอยลัดเขาแก้วยุคนธร

สวมมงกุฏสอดใส่สอดอังกา

นุ่งผ้าคากรองเร่องรุ่งรังสร

ทรงหนังสือเยื้องย่องยังพระนคร

เที่ยวโคจรจ้องจิตรถึงพิตุลา

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๓๕๓๑ : ๓๙๔)

(ค) กลบทเบญจวรรณห้าสี่ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๕ คำแรกของวรรคใช้เสียงพยัญชนะเดียวกัน และเมื่อขึ้นวรรคใหม่ให้ขึ้นต้นด้วยเสียงพยัญชนะใหม่

แผนผัง

ตัวอย่าง

จอมจักรเจ้าแจ้เจาะพังเพราะพร้อง

จวนจิตรจ้องจอนใจสงไสยสนิท

ไม่หมายมั่นมุ่งมาทบุตรคาดคิด
ไถ่ถามถึถ้วนถึงตะลึงหลง
บุตรบอกเบื่องแบ่งบรรพท์ในทันใด

จอแจจิตรจวนเจือไม่เชื่อใจ
จิตรใจจงเจาะจ้องไม่ผ่องใส
แนะนำให้เนื้อแนให้แนวจิตร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๕)

นอกจากในกลบทศิริวิบูลกิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

แสนสุดโคกสังสารเห็นนานหาย

คนข้างเคียงเคยคอยพลอยกลับกลาย
หลงละเลิงลมลินไม่กินแหนง
โน่นนี่นั่นแนะนำแล้วทำเมิน

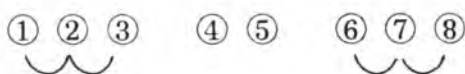
อกเอ๋ยไอ้เอออายเพราะหมายเกิน
สายสนลือเสกแสรังช่วยเดินเหิน
ชักชวนเชิญชวนใช้ไม่เหลียวแล

(หลวงนายชาญภูเบศร์ , ๒๕๑๐ : ๕๓๔)

(ง) กลบทเลวขวางตรวจ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๓ คำแรกของวรรคใช้เสียงพยัญชนะเสียงเดียวกันเป็นชุดหนึ่ง และให้ ๓ คำสุดท้ายของวรรคใช้เสียงพยัญชนะเดียวกันเป็นอีกชุดหนึ่ง

แผนผัง

ตัวอย่าง

ขุนแค้นคิดเข้าใจให้หวนโหย

แสนสุดโตกด้วยโรครักแรมโรย
ตั้งแต่เต็งเบ็งเปื้อนชั่วเชื้อโสม
เมื่อไม่มีแผกผัดคิดเงินค้ำ

เดื่อดั้นโดยหึ่งส์หวนโนนวนาง
ลงเลิงโลมทำสเทินเมินหมองหมาง
ทิ้งทอดทางอาไลยใจจัดจริง

(หมื่นนิพนธ์อักษร , ๒๕๑๐ : ๕๕๕)

๒.๒.๑.๒ กลบทชนิดบังคับสัมผัสอักษรซ้ำมวรรค กลบทชนิดนี้เป็นการบังคับใช้เสียงพยัญชนะต้น แต่การบังคับสัมผัสอักษรนี้จะต้องส่งสัมผัสไปยังวรรคถัดไป ซึ่งทำให้ต่างจากลักษณะบังคับปกติของคำประพันธ์ไทยที่กำหนดให้สัมผัสบังคับนอกรวรรคต้องเป็นสัมผัสสระเท่านั้น กลบทชนิดนี้ได้แก่

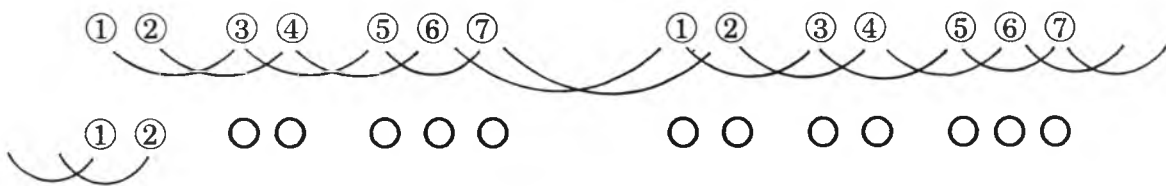
(ก) กลบทเจ้าเซ็นเต็นตำบุด ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๗ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①② / ③④ / ⑤⑥⑦

๒. กำหนดให้มีการเล่นเสียงพยัญชนะ ๒ เสียงเรียงกันไปตามลำดับจนจบตอน

แผนผัง

ตัวอย่าง

สุดแค้นแสนคมสมเขาสรวล

คำสอนข้อสั่งข้างลิ้งควร

ข้าข้อส่วนเข้าแข่งแข่งชน

ข้อซึ่งข้าข้าไซใส่เข้า

สู้เค้าสุดแค้นแสนขัดสน

คำสัถย์คัดเสียคนเสียคน

ข้าชนไล่ขายส่ายคำข้อชน

(หลวงนายชาฎฎเบศรี, ๒๕๑๐ : ๕๕๘)

(ข) กลบทงุกระหวัดทาง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อนใช้เสียงพยัญชนะเดียวกันกับคำแรกของวรรคถัดมา

แผนผัง

① ② ③   ④ ⑤   ⑥ ⑦ ⑧   ① ② ③   ④ ⑤   ⑥ ⑦ ⑧

① ② ○   ○ ○   ○ ○ ○   ○ ○ ○   ○ ○   ○ ○ ○

ตัวอย่าง

โพธิสัตว์ตรัสฟังแจ้งจัจจิตร

ใจเจ้าคิดแหม่ขึ้นรื่นเริงแสน

สุดเหมือนหมายคลายโคกวิโยคแค้น

คิดหนักแน่นเหมือนคุณการุญรัก

แรกได้ฟังสั่งเสร็จให้พิชฌฆาฏ

คิดปล่อยราชบิดรงค์ผู้ทรงศักดิ์

สั่งให้ฆาบุตรแทนแสนขึ้นนั้ก

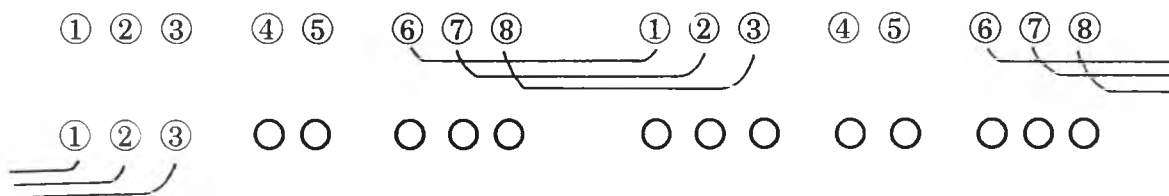
นึกใจรักวิ่งมาไม่ช้าที่

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง), ๒๕๓๑ : ๓๙๘)

(ค) กลบทอักษรบริพันธ์ (เรียกตามกลบทศิริวิบุลยิตติ) หรือกลบทข้างประธานา (เรียกตามเพลงยาวกลบทในจารึกวัดพระเชตุพนฯ) ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๓ คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อน ใช้เสียงพยัญชนะ ๓ เสียงเหมือนกันกับ ๓ คำแรกของวรรคถัดมา โดยเรียงตามลำดับ

แผนผัง

ตัวอย่าง

อันเรื่องทำวยศกิตติจอมอิศเรศ   เจ้าอัมราเรืองเดชดวงเจตสมาน

จิตรเสมอเหมือนมหาสุธาธาร

เพราะเหตุทำวปรากฏในทศมิตร

มีพวกสมัคคูลาพม่าไทย

สุดที่เทียบเปรียบปานพระฤไทย

นอกทุกเมืองเรื่องฤทธิ์มาพิศมย

พวกมอญเทศเทศไสยแขกไซแซม

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๓๕๓๑ : ๓๗๓)

กลบทชนิดนี้มีปรากฏในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

พอแดดร้อนลมชายไปท้ายสนม

ถึงสนนคนสนั่นอันอลวล

ออกอลเวงเดินปนเปียดเสียดกัน

บ่าวสาวแก่แลหลามตามตลาด   ตั้งตลอดร้านราษฎรไม่ขาดหลัน
 มีของหลายขายค้าสารพัน   สำหรับแผงแต่งประชันประชุมเรียง
 (หมื่นนิพนธ์อักษร , ๒๕๑๐ : ๕๖๔)

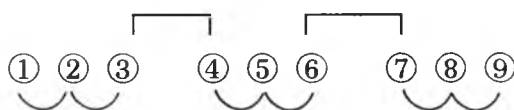
๒.๒.๑.๓ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระและสัมผัสอักษร กลบทชนิดกำหนดให้
 กลบทแต่ละชนิดจะต้องมีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร โดยอาจจะบังคับให้อยู่ในวรรคเดียวก็ได้
 หรือจะให้สัมผัสข้ามวรรคกันก็ได้ กลบทชนิดนี้แบ่งออกเป็น

๒.๒.๑.๓.๑ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระและสัมผัสอักษรในวรรคเดียว
 กัน กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทอักษรสลับล้วน ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎหมายดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้
 ①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨
๒. กำหนดให้คำ ๓ คำของแต่ละช่วงใช้เสียงพยัญชนะเดียวกัน ทำให้กลบทชนิด
 ต้องเปลี่ยนเสียงพยัญชนะทุก ๆ ๓ คำ
๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง เป็นสัมผัสชนิด
 ระหว่างช่วง คือ คำแรกของช่วงที่มาก่อนสัมผัสกับคำแรกของวรรคถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

เศรำโคกแสนแค้นครุ่นคิดจิตจรจวนจาก   บ่ายเบี่ยงปากมากมายเมียงเสียงโคกสง
 สำนเสียวสรรพครันครงครุ่นวุ่นเวียนวง   เอนเอียงองค์ลงแลเลียบเมียบเมียงมอง

กาเกาะกิ่งจิงโจนจับจับเยียบเหงา
นกน้อยนึ่งอิงแอบอกหมกมุ่นมอง

เปล้าเปลี่ยเปล้าเหงาเงื่องงงสสารสอง
เช่าเช่าซ้องซ้องมองเมียงไมใครคร่ำครวญ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๖)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยคติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ไอ้ออกเอ๋ยเคยเคียงข้างนางหน่ายแห่ง

จำจวนใจให้หิวโหยร่วงโรยแรง
เหลือรำฤกนี้ก็นมวนลหวนหายหอม
ล้าล้ากลอบชอบเชิงชวนยวนยั่วเย้า

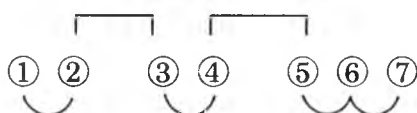
กลับกลายเป็นแปลงเปลี่ยเปลี่ยเรื่องรักเรา
ตริกตรองตรอมย้อมเย็นเยียบเยียบง่วงเหงา
คลั่งเคล้นเกล้าจึ่งเจ้าจางหมางเมิดเมิน

(พระองค์เจ้าคเนจร(กรมหมื่นอมเรนทรพดินทร์) , ๒๕๑๐ : ๕๔๙)

(ข) กลบทดวงเดือนประดับดาว ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๗ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้
①② / ③④ / ⑤⑥⑦
๒. กำหนดให้แต่ละช่วงใช้เสียงพยัญชนะเดียวกัน
๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระ ๒ แห่ง เป็นสัมผัสชนิด ระหว่างช่วง
คือ คำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อนสัมผัสกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

เจ็บจิตร์มิตรหมางค่างเงินขวย

เวียงวงหลงลมมงงวย

ฉาบฉวยรวยเรือเธอถูกทาง

โลมโลกโยกย้ายอายอกเฮ้ย

ชวดเซยเลยลามความชวานขวาง

เคลื่อนคลายหมายใหม่ใจจิตจาง

เหินห่างว่างเว้นเล่นเลยละเลิง

(นายทัตมหาดเล็ก , ๒๕๑๐ : ๕๖๓)

ไปนี้ (ค) กลบทดำเนิรนางสระ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกำเกณฑ์ดังต่อไปนี้

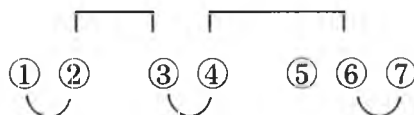
๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๗ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①② / ③④ / ⑤⑥⑦

๒. กำหนดให้แต่ละช่วงมีเสียงพยัญชนะเหมือนกัน ยกเว้นคำแรกของช่วงที่ ๓

๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระ ๒ แห่ง ระหว่างช่วง คือ คำที่ ๒ ของช่วงแรกสัมผัสกับคำแรกของช่วงที่ ๒ และให้คำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ สัมผัสกับคำที่ ๒ ของช่วงที่ ๓

แผนผัง

ตัวอย่าง

โถมเจ็ดเพริศพริ้งทุกสิ่งสรรค

พัคตร์ผ่องสองสีจวีวรรณ

พิศเพี้ยนเจียนจันทรบุหลันลอย

พุ่มภูดูดีเกศีเส้น

ขลับคล้าดำเด่นทุกเส้นสอย

ยิ่งอย่างนางในจรูโรลอย

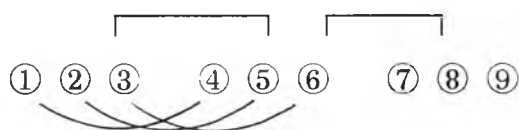
เรียบร้อยช้อยชมนิยมยิน

(พระองค์เจ้าคเนจร(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร) , ๒๕๑๐ : ๕๖๖)

(ง) กลบทระลอกแก้วกระทบฝั่ง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งเป็น ๓ ช่วง ดังนี้
 ①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨
๒. กำหนดให้ช่วงแรกและช่วงที่ ๒ ใช้เสียงพยัญชนะ ๓ เสียงเหมือนกัน โดยเรียงตามลำดับ
๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง ระหว่างช่วง คือ คำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อนสัมผัสกับคำที่ ๒ ของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

นายชายพจนหนึ่งชาญไพรล้าใหญ่ขยับ ได้ยินกลองเดรย่องกลับดูขับขัน

มือป้องหน้ามุงป่าแนวเข้าแถววัน

มุงปะทะมาปะที่คนตีกลอง

เดิมแรกหูได้รู้เหตุสังเกตุความ

สุนัขอ่งสุดมองขยันติดพันตาม

เพื่อนทักจำพูดหน้าจ้องพจนร้องถาม

ว่าทรงนามว่าพจนนาฏนิราศจร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) : ๓๗๙-๓๘๐)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลกิตติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ไฉ่แสนรักไฉ่ศักดิ์เราไม่เท่าถึง

แสงวมาตสวาทหมายไม่วายคหนึ่ง

ลงนอนอิงแล้วนั่งอิงรำพึงเพียร

ช่างทุกซ์พิฆาตที่ผู้เป็นคู่คิด

ก็เพราะมากำพรั้มตรีคิดหันเจียน

ดังตกลดตุนชายเหมือนว่ายเวียน

แสนทุพลรู้ทนเพียรเวียนตะกาย

(นายเกต , ๒๕๑๐ : ๕๐๕)

(๑) กลบทสุรางค์ระบำ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

นี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๘ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①②③ / ④⑤ / ⑥⑦⑧

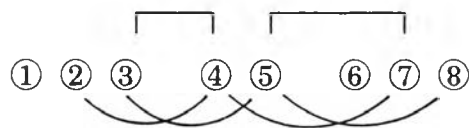
๒. กำหนดให้ทุกช่วงใช้เสียงพยัญชนะเหมือนกัน ๒ เสียง เรียงตามลำดับ

ยกเว้นคำแรกของช่วงแรกและช่วงที่ ๓

๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัส ๒ แห่ง คือ คำสุดท้ายของช่วงแรกสัมผัสกับ

คำแรกของช่วงที่ ๒ และคำสุดท้ายของช่วงที่ ๓ สัมผัสกับคำที่ ๒ ของช่วงที่ ๓

แผนผัง

ตัวอย่าง

แต่วันเห็นวันหายไม่วายห่วง

จนทุกซ์สุ่มทุมซ้อนสะท้อนทรวง

เพราะเหตุห่วงห่วงเนินห่างเหินนาน

เมื่อไรหนอรอหนักยิ่งรักน้อง

จนคิดมุ่นชุ่นหมองถึงของสมาน

ขรอยกรรมรำก้อให้รอการ

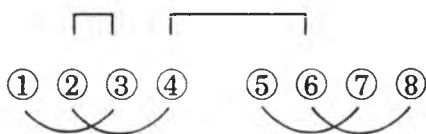
ควรรำคาญราญคิดสุดฤทธิ์คอย

(นายทัตมหาดเล็ก , ๒๕๑๐ : ๕๖๑)

(๒) กลบทนารายณ์ทรงเครื่อง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๘ คำ แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง ดังนี้
 ①②③④ / ⑤⑥⑦⑧
๒. กำหนดให้แต่ละช่วงใช้เสียงพยัญชนะ ๒ เสียง โดยเรียงตามลำดับ
๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระ ๒ แห่ง คือ ช่วงแรก คำที่ ๒ สัมผัสกับคำที่ ๓ และมีสัมผัสระหว่างช่วงคือ คำสุดท้ายของช่วงแรกสัมผัสกับคำที่ ๒ ของช่วงที่ ๒

แผนผัง

ตัวอย่าง

นุ่งหม่มเห็นนวลเดินโนตม
 สอดแดงแสงดินอกมีในเมียน
 นุ่งลายในเลิศดอกเจ็ดดวงจำ

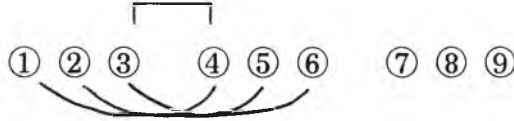
นำชิตนิตชมแลอมพ้ออำ
 รุ่งชายรายเขียรลองเขียนลายขำ
 ลวดทองลองทำแอบดำอำดวง
 (หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๒)

(ข) กลบทกบเดินต่อยหอย ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้
 ①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨
๒. กำหนดให้ช่วงแรกและช่วงที่ ๒ ใช้เสียงพยัญชนะ ๒ เสียงเหมือนกัน โดยเรียงตามลำดับ
๓. กำหนดแต่ละวรรคมีสัมผัสสระ ๑ แห่ง ระหว่างช่วง คือ คำสุดท้ายของช่วงแรกสัมผัสกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

น้ำใจตรีภิกษิตรตรงดั่งทองเทียน
 ยุคลบั้งยังคู่บาทพระศาสดา
 เคารพธรรมคำพรที่ไม่ลือรพร

แจ่มจ่านองจองจำเนียรบังคมคัล
 เปนเทวินทร์ปิ่นเทวาทโลกาสรพร
 สองดวงใจใสดั่งจันทร์แจ่มอัมพร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๖๗)

นอกจากในกลบทศรีวิบูลกิตติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

เหตุมัวรักหากไม่รู้ถึงทำนอง
 คู่สนิหคิดเสนห์ถนอมนนัก
 แท้ว่าชื่อถือว่าสัจจจริงเจียว

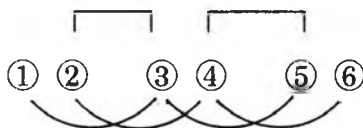
ไม่หวังหน่ายหมายว่าน้องน้ำใจเดียว
 ไม่นึกร้างหมางในรักสักประเดี้ยว
 นานรู้สึกลูกู้เสียวสเสียวการ

(ขุนธนสิทธิ์ , ๒๕๑๐ : ๕๐๐)

(ข) กลบทกบเดินสามตอนชื่อมันทุกคดี ปราบกฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๖ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้
 ①② / ③④ / ⑤⑥
๒. กำหนดให้แต่ละวรรคใช้เสียงพยัญชนะ ๒ เสียง โดยเรียงตามลำดับ
๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระ ๒ แห่ง ระหว่างช่วง คือ คำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อนสัมผัสกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

เลือร้องสองเรียงเสียงราน

ก้องหาญการฮึกกึกหวน

นอนแอบแนบอิงนั่งอ้วน

ครีกรวนครวญรำคำรน

ชมมองชองไม้ซ่ายมือ

ครีกรือครือหวนครวญหน

เห็นหมูหุหมางหางมน

โจนต๋องจ๋องตนจนตัว

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๒)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลกิตติ์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

เจ็บคำจำคิดจิตรชวย

หลงเขยเลยชมลมชวย

ครุรวยด้วยรวนด่วนร้าว

แสนแ่งแสงอนช่อนเงื่อน

มักกลายหมายเกลื่อนเหมือนกล่าว

ภาว่อนหล่อนแหว่แล้ววาว

รู้ข่าวรววห้องร้องคำรณ

(พระมหามนตรี(ทรัพย์) , ๒๕๑๐ : ๕๐๘)

(๘) กลบทบทเด่นสลักเพชร ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

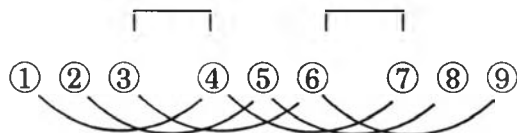
๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้ทุกช่วงใช้เสียงพยัญชนะ ๓ เสียงเหมือนกัน โดยเรียงตามลำดับ

๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง ระหว่างช่วง คือ คำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อนสัมผัสกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

จับไม้ข้าวเจ้าโมกนอนจนมากใน
เหล่าขะนังหลังชลไฉนนี้ไหลเช็ดเนตร
นายเพ็ชฌฆาฏนาตเพียงค้ำแน่นเพ็ชคง

จิตรเปลี่ยวเหงาเจ้าเปลี่ยวไหวใจปลอดง
แนวภักตร์หวังนั่งเพ่งเวทเนตรพิศวง
เดิรแนวจงดงเนินจวนด้วนนำจร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๐)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยคติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

แรมไกลหน้าราไกลนางร้างกลิ่นนวล
ไม่ควรทิ้งมิ่งขาดทางหมางข้อทุกข์
ก่อนเราทำกรรมเราแท้แก่เราแทน

ละที่เคยเลยที่ควรล้นที่ค้ำ
ข้อนอกสองข้อไอ้สุขชุกไอ้แสน
โคกเหลือหน่วงทรวงเหลือแน่นแสนแล้วนาง

(ขุนธนสิทธิ์ , ๒๕๑๐ : ๕๑๖)

(ญ) กลบทกัณร่ำ ปราภฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

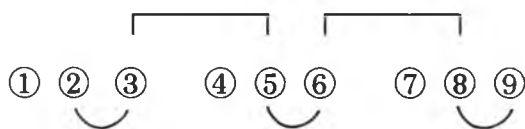
①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้คำแรกของทุกช่วงเป็นคำที่มีเสียงสั้น

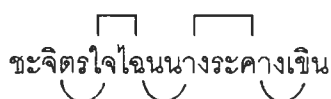
๓. กำหนดให้คำที่ ๒ กับคำที่ ๓ ของแต่ละช่วงใช้เสียงพยัญชนะเหมือนกัน

๔. กำหนดให้มีสัมผัสวรรคละ ๒ แห่ง ระหว่างช่วง คือ ให้คำสุดท้ายของช่วงที่
มาก่อนสัมผัสกับคำที่ ๒ ของวรรคถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

ปะพบพัคตร์จะทักทายชะม้ายเมิน

ละเลิงเหลือจะเชื้อเชิญพเอิญอาย

สมรเหมือนจะเคลื่อนคลาศอนาถนัก

ชะชอบเชิงละเลิงรักสมัคร้หมาย

ระทอดถึงคนึงนางจะวางวาย

จะห่างเหเสนห้หน่ายสลายเลือน

(นายนภมหารัดเล็ก , ๒๕๑๐ : ๕๕๗)

๒.๒.๑.๓.๒

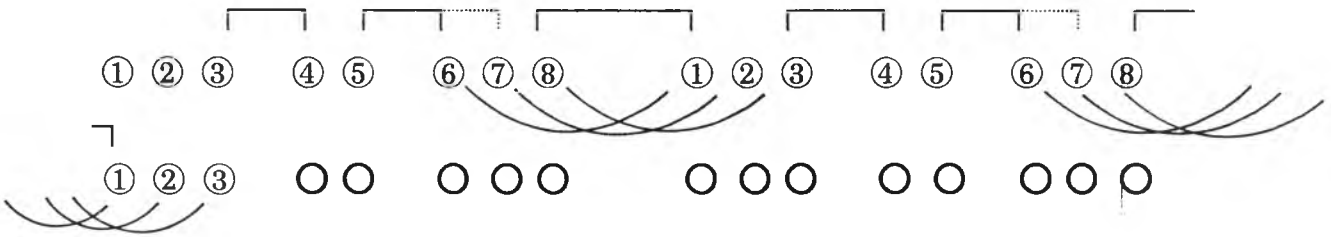
กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระและสัมผัสอักษรข้ามวรรค

กลบทชนิดนี้บังคับให้มีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร แต่กำหนดให้สัมผัสทั้ง ๒ แบบนี้ต้องส่งสัมผัสข้ามวรรคกลบทชนิดนี้ ได้แก่

กลบทนาคราชแผลงฤทธิ์ ปราภฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้ในวรรคมีสัมผัสสระ ๒ แห่ง คือคำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อนสัมผัส กับคำแรกของช่วงถัดมา (บางวรรคสัมผัสระหว่าง ๒ ช่วงสุดท้ายจะเป็น คำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ สัมผัสกับคำที่ ๒ ของช่วงที่ ๓)
๒. กำหนดให้คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อนสัมผัสสระกับคำแรกของวรรคถัดมา
๓. กำหนดให้ ๓ คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อน ใช้เสียงพยัญชนะ ๓ เสียง เหมือน กับ ๓ คำแรกของวรรคถัดมา โดยเรียงตามลำดับ

แผนผัง

ตัวอย่าง

กรุงกระษัตริย์ตรัสฟังคังค้ำนจิตร คิดค้ำนใจไหวหวัดในจิตรฉนวน

จณฉายกายใจใจร้อนรน

จณร้าวราญการกระมลจิตรวนเวียน

เจียรวุ่นวายบายภักตริให้หนักใจ

ให้น้อยจิตรคิดไปใจหันเหียน

เจียรหวนหาว่าไว้ไม่สมเพียร

เมียนสุดภาคยากเจียรเวียนจิตรใน

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๒)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลภิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ทุกเข้าค้ำกำสรวลรัฐจวนถึง

ริงใจทุกซ์จุกจิตรคิดค้ำนัง

ซึ่งค้ำนางอย่างประหนึ่งจะคลั่งไคล้

ให้เคลิ้มคลุ้มกลุ่มอุรานิทราตริก

นีกโคกตรองน้องเอ๋ยฮักด้วยเหตุไฉน

ได้เห็นนวลเมื่อวันนั้นคิดหวนใจ

ใครว่าเจ้าจึงมิให้พี่ไถ่เคียง

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๔๖)

๒.๒.๑.๔ กลบทชนิดบังคับเสียงหนักเบา กลบทชนิดนี้จะนำคำที่มีเสียงหนัก และคำที่มีเสียงเบา มาวางเรียงสลับกัน ซึ่งคำที่มีเสียงหนักเบาได้แก่คำครุ ลหุ

ครุ เป็นคำที่มีเสียงหนัก อันเกิดขึ้นจากคำที่ประสมด้วยสระเสียงยาว เช่น มา ปี คือ เป็นต้น หรือเป็นคำที่ประสมด้วยสระเสียงยาวหรือเสียงสั้นก็ได้แต่ต้องมีตัวสะกด เช่น กัด ชุด ติด

เป็นต้น นอกจากนี้ครุยังรวมถึงคำที่ประสมด้วยสระ อำ ไอ เอา ด้วยเนื่องจากคำเหล่านี้มีเสียงสะกด

ลหุ เป็นคำที่มีเสียงเบา อันเกิดขึ้นจากคำที่ประสมด้วยสระเสียงสั้นไม่มีตัวสะกด เช่น จะ ลู มิ

ครุและลหุนี้เป็นคำที่ใช้ในคำประพันธ์ประเภทฉันท์ แต่ในการแต่งกลบทนั้นกวีได้นำเอา คำครุลหุมาเรียงสลับกัน ทำให้เกิดเป็นเสียงหนักเบาสลับกันไป ซึ่งกลบทชนิดนี้ได้แก่

ตะเซ็บไต้ชอน ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๑๒ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้
①②③④ / ⑤⑥⑦⑧ / ⑨⑩⑪⑫
- กำหนดให้แต่ละวรรคใช้คำเสียงหนักเบาวางสลับกันไป โดยเริ่มจากคำลหุ ก่อน

ตัวอย่าง

สะหละสลดระทระทวยระหวะระหาย	จะย่างจะกรายจะยีนจะหยุดก็สุดจะหมาง
จะแลจะเหลียวก็เปลียวก็มีดก็จืดก็จาง	จะแวงจะวางก็หวาดก็หวั่นให้พริ่นให้พริ้ง
เห็นเลื้อเห็นสิงห์กะทิงกะแพะอิแคะอิแก้ง	ก็โป่งก็เป้งระเห็ดระหั้นช่างชันช่างซึ้ง
พยัคฆ์ทยานก็ร่าณก็ร้องก็ก้องก็อึ้ง	ตะลานตะลึงก็รุ่งก็เริงก็เจิงก็จร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๗)

นอกจากในกลบทศรีวิบุลภิตีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ระทวยระทดสลดสละขนิษนาง	
ระหะหนกระวนกระวายระคายระคาง	จะแรมจะร้างอนงศ์อนาถนิราสนิรา

เพราะยลเพราะยินระบิลระหัดสนัดสนั้น จะเกียดจะกันก็สุดจะสอนจะวอนจะว่า
 กระทิกกระที่ระระระระระระระระระระ จะไปจะมาระระระระระระระระระระระ
 (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๐ : ๕๔๒)

๒.๒.๒ กลบทชนิดบังคับคำ เป็นกลบทชนิดที่มีการบังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกันใน
 ลักษณะต่าง ๆ กลบทชนิดนี้แยกย่อยออกเป็น

๒.๒.๒.๑ กลบทชนิดบังคับคำในวรรค

๒.๒.๒.๒ กลบทชนิดบังคับคำข้ามวรรค

๒.๒.๒.๓ กลบทชนิดบังคับคำภาษาบาลี

๒.๒.๒.๑ กลบทชนิดบังคับคำในวรรค เป็นกลบทชนิดที่บังคับคำที่ออกเสียง
 เหมือนกันต้องอยู่ในวรรคเดียวกัน จะกี่คำก็แล้วแต่ตามที่กฎเกณฑ์ของกลบทชนิดนั้นกำหนดไว้
 กลบทชนิดนี้ได้แก่

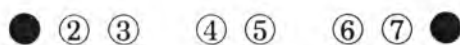
๒.๒.๒.๑.๑ กลบทชนิดบังคับคำในวรรคโดยเรียงคำตามลำดับเดียวกัน

กลบทที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้จะเป็นกลบทที่มีการบังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกันตั้งแต่ ๑ คำขึ้นไป โดย
 ที่หากกลบทชนิดใดมีคำบังคับมากกว่า ๑ คำ คำที่บังคับนั้นเมื่อต้องเขียนซ้ำอีกจะไม่มีกรสลับ
 ตำแหน่งคำ กลบทที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่

(ก) กลบทครอบจักรวาล ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์
 ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำแรกและคำสุดท้ายของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

นายอำมาตย์ผู้ใหญ่ที่เป็นนาย	สงจิตรบ้ายบาคคิดจิตรประสงค์
จงจิตรมาถึงวังตั้งจิตรจง	ทูลซึ่งองค์นครน้อมเกษทูล
ตั้งที่ได้ทัศนามาเดิมตั้ง	สุญความลังขาแต่บดีสุญ
มูลเหตุเห็นประหลาดข้าบาทมุล	ก่อกองกฤษท์อัคคีที่กองก่อ

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๒)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลภิตตีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ความจริงใจนี้ไฉนจึงแหงความ	ขามจิตรคิดข้อหมางระคางขาม
พินางแกล้งแปลงเรื่องให้เคื่องพี	ควรจะถามก็ไม่ถามกันตามควร
จวนจะขึ้นช่างมาคั้นให้รัญจวน	สรรวลชิกชี้กันได้ไม่ไต่สวน
	ออสำนวนพินางอย่างนี้ออ

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๓๕)

(ข) กลบทธงนำรวี ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำ ๒ คำแรกของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

แผนผัง

● ● ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

* แผนผังในกลบทศิริวิบุลภิตตี ฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๑ เขียนแผนผังคือ

□□□□□□□□ □□□□□□□□ ส่วนแผนผังที่จารึกที่วัดพระเชตุพนฯ คือ □□□□□□□□

ตัวอย่าง

นับนับตั้งแต่นั้นแม่ขวัญเมือง	ผ่องผ่องผิวผุดเหลืองรุ่งเรืองสุด
ส่องส่องแสงรังษีนี้ล้ำอุตม์	ล้ำล้ำเลิศมนุษย์เจ้าทรงครรภ์
ดูดูจดวงแก้วแวววิเชียร	แววแวววาวดุจเสถียรดูเจิดจัน
แจ้งแจ้งใจว่าองค์เจ้าทรงครรภ์	ขึ้นขึ้นดังชมชื่นพิมานพรหม

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๓)

นอกจากในกลบทศรีวิบูลกิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ฟังฟังก็เหมือนแกลังแพร่ความอึ้ง	กุกุกุยหน้าไม่แก้อละเมอหึงส์
ดูดูก็น่าหัวตัวเต้นหยาง	คืดคืดแล้วให้ขุ่นซึ่งขุ่นเคืองใจ
จริงจริงฤาหนอที่วาลีนอาลัย	ชะชะนางช่างเอาอายุออกสายได้
	นี่นี่ใครให้ลำนวนคุณควรเป็น

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๓๐)

(ค) กลบทกร้อย ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำสุดท้ายของช่วงแรกกับคำแรกของช่วงที่ ๒ เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน (ตรงกับคำที่ ๓ กับคำที่ ๔ ของวรรค)

แผนผัง

① ② ● ● ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

ยังมีเมืองเมืองใหญ่หนึ่งไพบุลย์	พร้อมสกุลสกุลวงศ์ทั้งพงษา
อันจอมท้าวท้าวไทหน้าใจกล้า	เธอเตรียมการการมหาโยธาศ

เที่ยวปราบหมุ่หม่อมหาพระราชราษฎ์ ใจณกาจณกาจล้ำเกินกำหนด
 อันนามท้าวท้าวก็ไม่ได้ปรากฏ โดยจะจดจดนามตามนคร
 (หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๔)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยคติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ไม่เห็นรักรักเราเฝ้ารักรอ ใจเจ็บใจใจจริงทุกสิ่งหนอ
 ที่หวังใจใจจริงทุกสิ่งสิ้น ก่นแต่ก่อก่อเชิญเปนนิจกาล
 ทุกวันทุกซ่ทุกซ่เหลือล้นจะทนทาน ไม่ล้อลั่นลั่นลมคารมหวาน
 ครอบฤาธาธาธาธาธาธาธาธาธา ครอบฤาธาธาธาธาธาธาธาธาธา
 (จำจิตร์นุกูล , ๒๕๑๐ : ๕๑๙)

(ง) กลบทพยัคฆ์ข้ามห้วย ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำที่ ๓ และคำสุดท้ายของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

แผนผัง

① ② ● ④ ⑤ ⑥ ⑦ ●

ตัวอย่าง

ครั้นถึงเมืองตั้งค่ายไว้ใกล้เมือง นับหมื่นแสนแน่นเนื่องโยธาแสน
 จนล่องแดนเกือบถึงพันกิ่งแดน พวกโยธาหนาแน่นแสนโยธา
 ให้ตั้งค่ายรายเรียบระเบียบค่าย ตั้งนักขาศักดิ์รายชื่อนักขา
 จับมฤคาแล่นไล่มฤคา ดูตั้งกรมังกรงำหัตถาการ
 (หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๕)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลกิตติ์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ไม่ควรชิงถามารานพาลชิงชัง	เสียแรงหวังใจมุ่งผดุงหวัง
ผู้ถนอมแนบเนื้อนี้เหลือถนอม	เออเป็นใจเออใครมั่งไม่น้อยใจ
เมื่ออาลัยยังไม่ลืมปลื้มอาลัย	ก็เหตุไฉนโยไม่ยอมเสน่หีไฉน
	ช่างเด็ดรอนรักได้ไปรอนรอน

(กรมหมื่นไกรสรวิจิต , ๒๕๑๐ : ๕๑๑)

(๑) กลบทตรีพิธพรรณม์ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้แต่ละวรรคต้องมีคำที่ออกเสียงเหมือนกันวรรคละ ๓ คำ โดยไม่กำหนดตำแหน่ง

ตัวอย่าง

นางศรียอดศรีศรีระมะดี	อัญชุลียกชูลิขุลิสอด
ขึ้นเหนือเศียรอ่อนเศียรน้อมเศียรทอด	พระกายกอดบาทร่ำร่ำรำพัน
ว่าไอ้พระพระองค์พระทรงเกล้า	ผู้เปนเจ้าจอมเจ้าเจ้ามิ่งสวรรค
จักละน้องน้องจักนองเทวศวัน	จักครวญครันโศกโศกแสนโศกทรง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๓)

- ข้อสังเกต แม้กลบทชนิดนี้บังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกันวรรคละ ๓ คำ แต่ก็มีข้ออนุโลมในการแต่งคือ ให้คำที่มีพยัญชนะและสระเหมือนกันแต่ต่างกันในวรรณยุกต์ มาใช้เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันได้ เช่น พระบาทกอดร่ำร่ำรำพัน , จักละน้องน้องจักนองเทวศวัน เป็นต้น

นอกจากในกลบทศิริวิบุลกิตติ์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ไม่เจียมกายกายแก่ทำกายตะกอ	สั่งเวชจิตรีเอย์จิตรีจิตรีเราหนอ
เที่ยวสืบข่าวสาวสาวที่สาวสวย	ดีแต่ก็อวดก้อก้อเกินนัก
พอผินพัคตร์พบพัคตร์ประสานพัคตร์	เห็นรูปพรวยร์นรวยล่ำรวยหนัก
	เวียนถามทักเขาไม่ทักขึ้นทักทาย

(หลวงนายชาญภูเบศร์, ๒๕๑๐ : ๕๑๐)

ประ

(๑) กลบทกัณทรเก็บบัว ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำสุดท้ายของช่วงแรกเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับคำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ (คำที่ ๓ เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับคำที่ ๕ แต่ในบางวรรคเป็นคำที่ ๒ กับคำที่ ๔)

แผนผัง

ตัวอย่าง

สั่งทัพเสร็จทัพแล้วรับสั่ง	ให้โหรตั้งหาตั้งคุณหารนับ
ให้ดูฤกษ์ยกฤกษ์จะเบิกทัพ	พวกโหรจับหาจับตำหรับครุ
พิเคราะห์วันหาวันวันธงไชย	ได้ฤกษ์ใหญ่ยามใหญ่ปลอดภัย
พระกาลปลอดภัยปลอดภัยมิตย	บายหน้าสู่มินสู่มุเทวะ

(หลวงศรีปรีชา(แย้ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๕)

นอกจากในกลบทศรีวิบุลกิตติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

หวังสวาทปลิดสวาทบำราศจร	ฉีใจจะใจกระไรสมร
	ตัดอาลัยอาวรณ์ให้นอนเดียว

แต่แรกรักหวังว่ารักไม่แรมสอง
ไฉ่ยามลืมเลยลืมเสียจริงเจียว

ไม่แหมงน้องว่าน้องนี้แสนเจลิยว
ช่างเดิดเดี้ยวเดิดรักหักใจเมิน

(หลวงลิขิตปรีชา , ๒๕๑๐ : ๕๐๙)

ไปนี้ (ซ) กลบทมยุราพื่อนหาง ปราบกฎเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำแรกของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน เป็นคู่หนึ่ง และให้ ๒ คำสุดท้ายของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันเป็นอีกคู่หนึ่ง

แผนผัง

ตัวอย่าง

หวลหวลเจ้าครวญหาว่ากรรมกรรม
ให้ให้เราร้างแรมรักอยู่นานนาน
มองมองแม่แลเห็นยิ่งหวลหวล
ก้องก้องแจ้วแจ้วลูกเจ้ากล่าวเอียงเอียง

ออกอกเอ๋ยเวรมาจำจงผลาญผลาญ
จอมจอมนาฏราชกุมารคลานเมียงเมียง
จิตรจิตรร้อนอ่อนใจรวนครวญเสียงเสียง
หมอบหมอบแม่แลเมียงเสียงอ่อนอ่อน

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๘)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลภิตีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

มิดมิดทำจำเป็นทักแต่เปรยเปรย

ดูดูชั้นเชิงมิตรคิดเฉยเฉย

ขันขันจ้านเจียวเจ้าเอ๋ยเมื่อติติ

อยู่อยู่หน่อยก็ทำเจ้าเองอดงอด
ฟังฟังคำดูกับทำท่าท้วงที

ไปไปหน่อยก็แอดจอดเจิวฉฉ
เคียงเคียงซ่อนข้างจะรีไปเชือนเซ

(กรมหมื่นไกรสรวิชิต , ๒๕๓๑ : ๕๕๑)

(๒) กลบทหงษ์คาบพวงแก้ว ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้คำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อนเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

① ② ● ● ⑤ ❁ ❁ ⑧ ⑨

ตัวอย่าง

จักกลับกล่าวกล่าวถึงมิ่งมิ่งเมียวขวัญ
ไม่วายทุกข์ทุกข์ถึงจอมจอมโมลี
อยู่ในไพรไพรระหงแดนแดนดงหลวง
จนเนิ่นนานนานเลือนนับนับคืนมา

นับแต่วันวันแสนโศกโศกเศร้าศรี
แสนสุดที่ที่ทุกข์ถึงถึงภักดา
ให้เปลี่ยวทรวงทรวงนางร่ำร่ำไห้หา
อยู่ในป่าป่าไพรสัณฑ์สันโดษเดียว

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๔)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลกิตติ์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

เจ้างามโฉมโฉมชื่นจิตรจิตรเจียนปลิว
เจ้างามโฉมโฉมชื่นจิตรจิตรเจียนปลิว

ได้ยลน้องน้องนวลพัคตร์พัคตร์ผ่องผิว
ดูดังลิวลิวลอยเลื่อนเลื่อนลงดิน

จะหาไหนไหนจะเหมือนเหมือนโถมสมร จริตงอนงอนงามเจ็ดเจ็ดโถมฉิน
มารยาทขาดเยื้องอย่างอย่างกินริน ที่แค้นดินโดยรักรักรังใจ

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๓๖)

(ฉ) กลบทสารถีชักรถ(แบบที่ ๑) ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์
ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำแรก กับ ๒ คำสุดท้ายเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน
โดยเรียงคำตามลำดับเดียวกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

ประมาณจิตรมืดเพราะเชื่อเหลือประมาณ

สุจริตคิดว่าตรงคงสุจริต

กลับกลายเป็นเงื่อนงำความกลับกลายเป็น

สงสารกายหมายมิตรคิดสงสาร

เสียตายการที่คิดเปล่าเศร้าเสียตาย

ไม่หมายจิตรเลยว่าใจจะไม่หมาย

สัญญาไว้ใไม่อายคำสัญญา

(หลวงนายชาญภูเบศร์ , ๒๕๑๐ : ๕๒๔)

(ญ) กลบทพระจันทร์ทรงกลด ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์
ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้ ๒ คำแรกกับ ๒ คำสุดท้ายเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน
โดยเรียงคำตามลำดับเดียวกัน
๒. กำหนดให้คำสุดท้ายของช่วงแรกเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับคำแรกของ
ช่วงที่ ๒ (คำที่ ๓ กับคำที่ ๔ เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน)

แผนผัง

ตัวอย่าง

ดาบศน้อยน้อยหน่อเนื้อเชื้อดาบศ
 แจ้งเจนนไพรไพรพงจิตจรแจ้งเจนน
 หลายวันเตีรเตีรมาก็ได้หลายวัน
 ระกำกายกายเลื้อนล้ามาระกำ

ผ่องแผ่นภักตร์ภักตร์ทรงกลดงามผ่องแผ่น
 ยามย่ำเย็นเย็นนอนไพรในยามย่ำ
 อุปถัมภ์นั้นนั้นไม่มีที่อุปถัมภ์
 ถึงแดนจำจัมบากหน้ามาถึงแดน

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๓)

- ข้อสังเกต กลบทชนิดนี้บังคับให้ ๒ คำ ต้นวรรคและท้ายวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน แต่กวือนุโลมบางคำที่ออกเสียงเป็น ๓ พยางค์ เช่นคำว่า อุปถัมภ์ ให้ใช้ในที่นี้ได้

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

คราวเขยขึ้นขึ้นชิตคิดคราวเขย
 ไม่ร้างรักรักไม่หน่ายไม่หมายไม่ร้าง
 สมปองหมายหมายให้ได้สมปอง

อกเอ๋ยออกอกไอ้ออกเอ๋ย
 ประคองนุชนุชเคยคู่เคียงประคอง
 ทั้งสองจิตร์จิตร์ไม่จางกันทั้งสอง
 เป็นกรรมไฉนไฉนสนองต้องเป็นกรรม

(หลวงลิขิตปริษา , ๒๕๑๐ : ๕๒๗)

(๗) กลบทสารถิ์ชักรถ(แบบที่ ๒) ปรากฏเป็นกลอนกลบทมีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้ ๒ คำแรก กับ ๒ คำสุดท้ายเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน โดยเรียงคำตามลำดับเดียวกัน
๒. กำหนดให้ในแต่ละวรรคต้องมีคำที่ออกเสียงเหมือนกันเรียงติดกันอยู่ ๑ คู่ โดยไม่กำหนดตำแหน่ง แต่โดยมากจะเป็นคำที่ ๓ กับคำที่ ๔ หรือคำที่ ๔ กับคำที่ ๕

แผนผัง

ตัวอย่าง

สังเวชจิตระคิดคิดมาน่าสังเวช	สาหัสเศษเศษสาแสนสาหัส
ต้องมัดผูกผูกจำจงมาต้องมัด	เป็นริ้วตัดหลังทลายลายเป็นริ้ว
สงสารเอ๋ยคิดคิดมาน่าสงสาร	ผ่องผิวพาลพาลแต่ก่อนอ่อนผ่องผิว
เป็นนิ้วนิ้วแนวแนวในกายลายเป็นนิ้ว	เดิรมาหิวหิวกระเหินค้อยเดิรมา

(หลวงศรีปริษา(แข่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๔)

- ข้อสังเกต กลบทชนิดนี้มีลักษณะบังคับคล้ายกับกลบทพระจันทร์ทรงกลด แต่ต่างกันตรงที่กลบททั้งสองชนิดนั้นบังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกันให้เรียงติดกันใน ตำแหน่งคำที่ ๓ กับคำที่ ๔ ส่วนกลบทสารถีจักรถ(แบบที่ ๒) ไม่ได้กำหนดตำแหน่งคำที่ออกเสียงเหมือนกันให้แน่นอน

๒.๒.๒.๑.๒ กลบทชนิดบังคับคำในวรรคเดียวกันโดยเรียงลำดับคำกลับกัน กลบทชนิดนี้จะบังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกันภายในวรรคเดียวกัน แต่การเรียงลำดับคำนั้นจะกลับกัน เช่น ใจดี - ดีใจ เป็นต้น ส่วนกรณีที่ยังบังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกันวรรคละ ๓ คำ

การเรียงลำดับคำนั้นจาก ๑-๒-๓ จะให้เป็น ๓-๒-๑ หรือ ๒-๑-๓ หรือ ๓-๑-๒ หรือจะเรียงกลับคำในลักษณะอื่น ๆ ก็ได้ แต่ในการเขียนแผนผังผู้วิจัยจะเขียนการลำดับคำเฉพาะแบบ ๑-๒-๓ กลับเป็น ๓-๒-๑ เท่านั้น กลบทที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่

(ก) กลบทม้งกรคาบแก้ว ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำแรกและ ๒ คำสุดท้ายของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน แต่ให้เรียงลำดับคำกลับกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

นายเพ็ชฌฆาฎมาทไนใจเพ็ชนาย เสถียรบายบาทหน้าพาเสถียร	
เวียนถึงที่ป่าช้าพาถึงเวียน	มัดผูกเนียนกับหลักชักผูกมัด
ให้กายแขนแอ่นคองอกายให้	หัดฝึกได้ชำนาญการฝึกหัด
กัณฑ์กรอดออกอึกก็กัณฑ์กัณฑ์	รำดาบจัดจ้องท่ารำดาบรำ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๐)

- ข้อสังเกต คำบางคำอ่านออกเสียงเป็น ๒ พยางค์ เช่นคำว่า เสถียร นั้นไม่สามารถเรียงลำดับคำกลับกันได้ ดังนั้นในตอนท้ายวรรคจึงต้องคงตามลำดับเดิมเอาไว้

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยิตีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพน ดังตัวอย่าง

<p>นานคิ่งเสน่ห็นวลคิ่งนาน โศกถวิลกินทเวษถวิลโศก ปีกว่าประมาณไว้ได้กว่าปี</p>	<p>สารสงวนควรมิตรสงวนสาร ทวิทูกข์เหลือที่ทานททูกข์ทวิ พีห่างน้องต้องวิโยคด้วยห่างพี แลสุดที่พำนักขุขนี้สุดแล</p> <p>(กรมหมื่นไกรสรวิชิต , ๒๕๑๐ : ๕๐๗)</p>
---	---

- ข้อสังเกต คำบางคำออกเสียงเป็น ๒ พยางค์ เช่น สงวน คิ่ง ทวี เป็นต้น คำเหล่านี้ นับเป็น ๑ คำ

(ข) กลบทฉัตรสามชั้น ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๓ คำแรกของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับ ๓ คำสุดท้ายของวรรค แต่ให้เรียงลำดับคำกลับกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

ในการเมื่อพระยาพาลเมื่อการใน หวนหันให้ใจคิดฝันให้หันหวน
จวนใจคิดผิดจิตระคิดใจจวน วายวอดควรม้วยมอดควรวอดวาย

* จารึกที่วัดพระเชตุพนฯ เขียนว่า “มังกรคายนแก้ว”

ไปตกที่อวจิที่ตกไป

ฝ่ายภาคที่เป็นใหญ่ที่ภาคฝ่าย

บ้ายบาทพาโพธิ์สัตว์บาทบ้าย

จรจากผายผันที่ผายจากจร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๔)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลภิตดีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ครวญคณิงคเนนีกคณิงครวญ

หวนสวาทโหยถวิลโหยสวาทหวน

เอ่ยออกโอ้หวังวิตกโอ้ออกเอ่ย

ใจเศร้าโศกแสนกำสรวลโศกเศร้าใจ

ไกลสถานที่สถิตที่สถานไกล

โฉนถานี้จึงเฉยนี้ถาโฉน

แค้นใจเจ็บด้วยอาลัยใจเจ็บแค้น

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๔๙๙)

(ค) กลบทกะแต่ได้ไม้ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. วรรคแรก กำหนดให้ ๓ คำแรกและ ๓ คำสุดท้ายของวรรค เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน แต่ให้เรียงลำดับคำกลับกัน

●❀❀④⑤❀❀●

๒. วรรคที่ ๒ กำหนดให้ ๒ คำแรกและ ๒ คำสุดท้ายของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน แต่ให้เรียงลำดับคำกลับกัน

❀❀③④⑤⑥❀❀

๓. วรรคที่ ๓ กำหนดให้คำแรกและคำสุดท้ายของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

❀②③④⑤⑥⑦❀

เมื่อขึ้นวรรคที่ ๔-๕-๖ ก็ให้ย้อนกลับไปใช้กฎเกณฑ์ของวรรค ๑-๒-๓ ตามลำดับจากนั้นจะเวียน ๓ ลักษณะ ดังกล่าวไปเรื่อย ๆ จนจบตอน

ตัวอย่าง

เศร้าหมองทรงยุพยงทรงเศร้าหมอง
ครุ่นครั้นหวังฟังบุตรแสนสุดครุ่น
สุดจิตรห้ามสามหนจนจิตรสุด
ใจเกรงคิดจิตระเวงคิดเกรงใจ

หุนหวนเจ้าสุดแค้นแสนหุนหวน
ใจโนแค้นแสนวุ่นแค้นใจ
ใจนบุตรสุดคิดน้ำจิตรใจน
พรอวยไชยให้บุตรสุดอวยพร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๑)

นอกจากในกลบทศรีวิบูลกิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

คล้ายเคล็อนสุขทุกข์ทับไม่เคล็อนคล้าย
คิดคินคำซ้ำทรวงคำคินคิด
จันท์จรุงรอยรินหอมกลิ่นจันท์

หมองหมายมาดสวาทน้องมาดหมองหมาย
วันตองเนตรไม่มาหน่ายวายวันวัน
ฝันเลมอเพื่อว่ามีตรเลมอฝัน
ตลิ่งหลงรับขวัญพี่หลงตลิ่ง

(ขุนธนสิทธิ์ , ๒๕๑๐ : ๕๑๔)

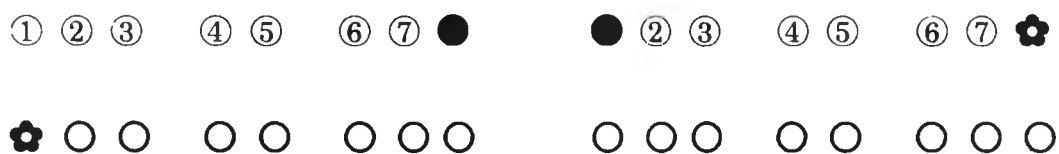
๒.๒.๒.๒ กลบทชนิดบังคับคำซ้ำมวรรค เป็นกลบทชนิดที่บังคับให้คำที่ออกเสียงเหมือนกันต้องอยู่คนละวรรคกันในลักษณะต่าง ๆ โดยกลบทชนิดนี้แยกย่อยออกเป็น

๒.๒.๒.๒.๑ กลบทชนิดบังคับคำซ้ำมวรรคโดยเรียงคำตามลำดับเดียวกัน
กลบทชนิดนี้ จะบังคับให้คำที่ออกเสียงเหมือนกันนั้นจะอยู่ทำยวรรคของวรรคที่มาก่อนกับต้นวรรคของวรรคถัดมา กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทวิวัพื้นหลัก ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อนเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับคำแรกของวรรคถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

อันเรื่องท้าวดาบศรสร้างพรตทรง ทรงจำนนอมกรอ่อนเคียรศรี
 ศรีโรราบกราบไหว้เปลววรรคคีมี มีอินดินี้กหมายชายจิวร
 จิวรแห่งพระปัจเจกพุทธองค์ องค์ท้าวทรงจิตระจำคำสั่งสอน
 สอนดวงจิตระทวิภูรีแต่ก่อน ก่อนสั่งสอนฤาษียอมมีมา

(หลวงศรีปริชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๙)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลภิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

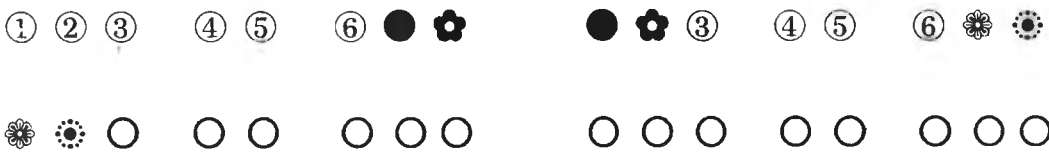
หวนโยหาทุกทิวาทวิครวญ	แต่วันเห็นมิได้เว้นถวิลหวน
นนานเนินเกินขอบปีไม่มีช่อง	ครวญถึงนวลนานนี้กคนึงนาน
สมานมิตรสนิทน่องช่วงครองการ	ช่องช่วยรับประดับประคองสมรสมาน
	การเห็นนานตามเตือนก็เบือนไป

(หลวงนายชาญภูเบศร์ , ๒๕๑๐ : ๕๒๒)

(ข) กลบหม้าเทียมรถ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำท้ายวรรคที่มาก่อนเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับ ๒ คำแรกของวรรคถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

คิดถึงวันประสบทักเห็นพัคตร์ตั้ง
อำความเคื่องเรื่องร้อนอะไรเจ้า
วอนถามซั๊กนั๊กก็เกรงพงางาม

แสนอาวรณ์นอนนั่งตั้งคิดถึง
พัคตร์ตั้งอึ้งอิดเอื้อนเป็นอำความ
อะไรเจ้าที่เฝ้าให้ว่าวอนถาม
พงางามจะว่าตามเฝ้ารบกวณ

(ขุนธนสิทธิ์ , ๒๕๑๐ : ๕๖๘)

- ข้อสังเกต กลบทชนิดนี้บังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกัน ๒ คำ แต่อาจจะมีบางคำที่ออกเสียงได้มากกว่า ๑ พยางค์ เช่น อะไร พงา เป็นต้น คำเหล่านี้ นับเป็นออกเสียงเพียง ๑ คำ ดังนั้นเมื่อรวมกับอีกคำหนึ่ง แทนที่จะเป็น ๓ คำ ก็นับให้เป็น ๒ คำ เท่านั้น

(ค) กลบทสร้อยสน* ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้คำในตอนท้ายของวรรค ๑-๒ คำ เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับ คำ ๑-๒ คำในช่วงต้นวรรคของวรรคถัดมา (มีบางวรรคที่เรียงลำดับคำกลับกัน)
๒. กำหนดให้แต่ละวรรคต้องมีคำที่ออกเสียงเหมือนกันเรียงติดกัน ๑ คู่ คือ คำสุดท้ายของช่วงแรกเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับคำแรกของช่วงที่ ๒

ตัวอย่าง

พ่อยอดยั้งยั้งองคค์ยุพงษ์สวัสดิ์	สวัสดิ์จิตจรจิตรจของฝ่องผิวแผ่
ผิวแผ่ผ่องผ่องภักตร์เมื่อภักตร์แปร	แปรภักตร์แปรแปรเอี่ยมเสียมองค์
องค์พระมิ่งมิ่งหวังจะตั้งพระนาม	ตั้งนามตามตามเชื่อเมื่อประสงค์
ประสงค์เอาเอาพระนามตามบิดรงค์	บิดรงค์พระองค์องค์ตั้งตั้งชื่อนาง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๖)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยภิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

	สารศรีศรีสวัสดิ์อวารณถวิล
ถวิลหวังหวังสวาทยุพาพิน	ยุพาพินพินพินจินตนาวารณ

* แผนผังของกลบทสร้อยสน ที่เขียนไว้ใน กลบทศิริวิบุลยภิตต์ ฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๑ เขียนแผนผังดังนี้ $00000000 \quad 00000000$ ส่วนที่จารึกที่วัดพระเชตุพนฯ เขียนไว้ดังนี้ $00000000 \quad 00000000$

๒.๒.๒.๒.๒ กลบทชนิดบังคับคำซ้ำมวรรคโดยเรียงลำดับคำกลับกัน

กลบทชนิดนี้จะบังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกัน ให้อยู่คนละวรรคกัน ในตำแหน่งทำยวรรคของวรรคที่มาก่อนกับตำแหน่งต้นวรรคของวรรคถัดมา กลบทชนิดนี้ได้แก่

กลบทภาคเกี่ยวกับประวัติ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำทำยวรรคที่มาก่อน เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันกับ ๒ คำแรกของวรรคถัดมา โดยเรียงลำดับคำกลับกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

พระปิตุรงค์พิงบุตรเห็นสุดห้าม
 หาญสุดไม่หยุดยังจะรังรำญ
 บุตรเวทนาถึงพอกก็คลอเนตร
 สุดแสนแค้นแค้นใจตั้งไฟจุด

ห้ามสุดความคิดบุตรเห็นสุดหาญ
 ราษฎริ่งนานแนวเนตรสังเวชบุตร
 เนตรคลอเวทนาแค้นก็แสนสุด
 จุดไฟสุดใจร้อนตั้งศรราน

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๗)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยคติแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

อนุชาอัประยศกำสรดแสน

แสนกำสรดด้วยเพราะมิตรคิดทดแทน แทนทดให้น้องแค้นแน่นทรวงระกำ

ระกำทรงลวงมาสายแสนอายหน้า   นำอายโสมสากะใจหน้า
หน้าใจสีที่ใจมิเจ็บจำ   จำเจ็บด้วยน้ำคำเขาเหลืออม
(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๔๕)

- ข้อสังเกต คำบางคำออกเสียงมากกว่า ๑ พยางค์ แต่อनुโลมนับเป็น ๑ คำ (พยางค์)
เช่นคำว่า กำสรด ระกำ เป็นต้น

๒.๒.๒.๒.๓ กลบทชนิดบังคับคำซ้ำมวรรคในตำแหน่งต้นวรรค กลบทชนิดนี้ น่าจะเป็นการนำลักษณะการตั้งกระทู้ของโคลงมาดัดแปลง กลบทชนิดนี้จึงเป็นการวางคำที่ออกเสียงเหมือนกันจะเป็นกี่คำก็ได้ ไว้ที่ต้นวรรคของทุกวรรคเหมือนกันไปตลอดทั้งตอน กลบทที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่

(ก) กลบทบุษบงแยมผกา ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำแรกของทุกวรรคเป็นคำเดียวกันไปตลอดทั้งตอน

แผนผัง

● ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧   ● ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

พระหน่อตรีภทรองทำนองปราชญ์   พระจอมราชเจ้าคิดน้ำจิตรเถลิง
พระหน่อน้อมค้อมบังคมภริมย์เริง   พระเหลียมเอ็งแอบองค์ประจงกร
พระกราบลาวาข้าแต่แม่เจ้า   พระคุณเฮี้ยลูกนี้เล่าจะลาสมร
พระคุณจงอำนาจช่วยอวยพระ   พระคุณเจ้าฉันจะจรตามบิตุรา
(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๙)

(ข) กลบทบัวบานกลีบ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๒ คำแรกของทุกวรรคเป็นคำเดียวกันไปตลอดทั้งตอน

แผนผัง

● ❁ ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧   ● ❁ ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

เสียดายพัศตร์ผ่องเพียงเพิงไพบุลย์ เสียดายประยูรยอดกระษัตริย์มหาศาล

เสียดายเนตรดุจนิลมฤคปาน

เสียดายขนงกังสमानคันศรทรง

เสียดายนาสาสุดตั้งแสงขอ

เสียดายสอเปรียบสร้อยคิวงหงษ์

เสียดายกรรมทันทัดกลีบสัดบง

เสียดายทรงส่งศรีระวีวรรณ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๙)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลภิตดีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ แต่ใช้ชื่อว่า กลบทบัวบานกลีบขยาย ดังตัวอย่าง

เจ้างามเนตรประหนึ่งนัยนาทราย

เจ้างามพัศตร์ผ่องเพียงบุหลันฉาย

เจ้างามนาสายลดังกลขอ

เจ้างามขนงกังละม้ายคันศรทรง

เจ้างามกรรมกลกลีบบุษบง

เจ้างามสอเหมือนคอสสุวรรณหงส์

เจ้างามวงวิลาสเรียบระเบียบไร

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๔๘)

(ค) กลบทกมรินเชยทราบเกสร ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๓ คำแรกของทุกบาทเป็นคำเดียวกัน และจะเปลี่ยนคำขึ้นต้นใหม่เมื่อขึ้นบาทใหม่

แผนผัง

● ❁ ❁ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

● ❁ ❁ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

❁ ❁ ❁ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

❁ ❁ ❁ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

ว่าพระคุณทูลเกล้าจกเสรำไสก
พระเจ้าพ่อจะทรงพิราไลย
ไอ้พระองค์ทรงเกล้าของลูกเอ๋ย
พระปิ่นเกษอยู่ในปามหาพฤษ

ว่าพระคุณจุลโลกจะล็บไสล
พระเจ้าพ่อจะฟังใครไอนนีก
ไอ้พระองค์ไม่เคยในการศึก
พระปิ่นเกษท้าวสติกไม่ตริกตรอง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๐)

- ข้อสังเกต ในช่วงท้ายของกลบทกมรินทรเชยทราบเกสร กวีกำหนดให้คำต้นวรรคเป็น ๒ คำ แทนที่จะเป็น ๓ คำ ดังตัวอย่าง

พระคุณเอ๋ยเคยเสวยสุธาโภชน์
พระทรงเคยทรงเครื่องสุคนธาร

พระคุณจะต้องเสวยโทษเป็นอาหาร
พระทรงจะทรงแต่สังสารต่างเครื่องทา

แผนผังกลบทกมรินเชยทราบเกสร ที่เขียนไว้ในกลบทศิริวิบูลกิตติ ฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร

พ.ศ. ๒๕๓๑ เขียนไว้ดังนี้ 00000000 00000000

พระโสตเคยส์ดับเสียงแห่งดุริยางค์

พระเนตรเคยส์ศานางร่อนรา

พระโสตจะทรงแต่เสียงครางคร่ำครวญหา

พระเนตรจะได้ทัศน์าแต่ท่าประจัน

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) ,๒๕๓๑ : ๓๙๐)

การเปลี่ยนแปลงค่านับจาก ๓ คำ เป็น ๒ คำนี้ อาจเกิดขึ้นจาก กวีต้องการทอดทอง การแต่งอีกรูปแบบหนึ่งก็ได้ เพราะจะเห็นได้ว่าเมื่อลดจำนวนคำจาก ๓ คำ เป็น ๒ คำแล้ว กวีกลับ จงใจที่จะให้ตำแหน่งคำที่ ๓ ของวรรคแรกและวรรคที่ ๓ เป็นคำว่า “เคย” และคำที่ ๓ ของวรรคที่ ๒ และวรรคที่ ๔ เป็นคำว่า “จะ”

(ง) กลบทศประวัติ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

นี้

- กำหนดให้ทุก ๑๐ วรรค ต้องมีคำขึ้นต้น ๓ คำแรกเหมือนกันทุกวรรค เมื่อครบ ๑๐ วรรคแล้วต้องเปลี่ยนคำขึ้นต้นใหม่

แผนผัง

ตัวอย่าง

ไอ้อกเอ่ยหวาดหวังจะวังเวง
ไอ้อกเอ่ยสงสารพระมารดา
ไอ้อกเอ่ยอาตมาในครานี้
ไอ้อกเอ่ยครันมีลามารดาจร
ไอ้อกเอ่ยครันจะลามารดาเล่า
พุทโธเอ่ยพุทของค์ทรงตรัสว่า

ไอ้อกเอ่ยครุ่นครองจะครวญหา
ไอ้อกเอ่ยอนิจจาจะอาวรณ์
ไอ้อกเอ่ยเอ็กในไพรสोन
ไอ้อกเอ่ยพระบิดรจะมรณา
ไอ้อกเอ่ยแม่จะเศร้ากระศัลย์หา
พุทโธเอ่ยกายาไม่จีรัง

ทุกขังเอ๋ยสังเวชแม่เกษแก้ว

ทุกขังเอ๋ยไกลลูกแล้วจะครวญหา

อนิจจังไฉ่จะตั้งอนิจจา

อนิจจังกายาพิราภล

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๐)

- ข้อสังเกต กลบทข้างต้นนี้กวีนิยมให้คำที่ ๓ ของวรรคเป็นคำว่า "เอ๋ย" ทำให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลบทกวางเดินดงและกลบทหงษ์ของลีลา แต่ต่างกันตรงที่ กลบทกวางเดินดงและกลบทหงษ์ของลีลา กำหนดให้คำว่า เอ๋ย อยู่ในตำแหน่งคำที่ ๒ ของทุกวรรค

๒.๒.๒.๒.๔ กลบทชนิดบังคับคำซ้ำมวรรคโดยใช้คำเดียวกันตลอดทั้ง

ตอน กลบทในกลุ่มนี้จะบังคับให้แต่ละชนิดต้องมีคำที่ออกเสียงเหมือนกันจำนวน ๑ คำ ปรากฏอยู่ในทุกวรรค ตลอดทั้งตอน กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทกวางเดินดง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

นี้

- กำหนดให้คำที่ ๒ ของทุกวรรคต้องเป็นคำว่า "เอ๋ย" เป็นอย่างนี้ไปตลอดทั้งตอน

แผนผัง

① เอ๋ย ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

① เอ๋ย ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

ลูกเอ๋ยแม่จะเอาเจ้านกแก้ว
ยุงเอ๋ยมาเป่นเพื่อนพ่อน้อยจร

นกเอ๋ยบินมาแล้วมาเลี้ยงสมร
ยางเอ๋ยมาเยี่ยมร้อนที่ร้อนครวญ

นกเอียนามชื่อว่านกโนรี   เรือเอ่ยรับมานี้มาแนบสงวน
 กระเหว่าเอ่ยแอบกระเวียนกระเวนรวน   นกเอ่ยข้างขุนवलนำชนวนชม
 (หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๕)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลยิตตีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ไข่เอ่ยผิดคิดไม่เห็นจะเป็นเลย นิจจาเอ่ยมิได้ว่าหน้ายจิตรี เจ้าที่เอ่ยสู้สุดส่าห์พยายาม	ออกเอ่ยออกประหลาดจริงที่นิ่งเฉย เสียตายเอ่ยที่ที่เคยสงวนงาม สมรเอ่ยใจเป็นโรคคิดเป็นสองสาม นื่องเอ่ยงามแล้วฤา์นื่องทำหมองเมิน (หลวงนายชาบุญเบศรี , ๒๕๑๐ : ๕๒๖)
--	---

(ข) กลบทหงษ์ของลีลา ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำที่ ๒ ของทุกวรรค ต้องเป็นคำว่า "เอ่ย"
- กำหนดให้คำแรกของวรรคหน้า (วรรคสดับและวรรครอง) เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน ตลอดทั้งตอน และให้คำแรกของวรรคหลัง (วรรครับและวรรคส่ง) เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน ตลอดทั้งตอน

แผนผัง

● เอ่ย ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	❁ เอ่ย ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧
● เอ่ย ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	❁ เอ่ย ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

ลูกเอ๋ยแม่จะเล่าให้เจ้าฟัง	พ่อเอ๋ยแม่จะตั้งอุทาหรณ์
ลูกเอ๋ยแม่แรกเริ่มแต่เดิมก่อน	พ่อเอ๋ยยังไม่จรรอยู่ในไพร

ลูกเอ๋ยพระบิดรงค์ผู้ทรงฤทธิ์

ลูกเอ๋ยครองจัมบากพระเวียงไชย

พ่อเอ๋ยเรื่องมหิศรศักดิ์ใหญ่

พ่อเอ๋ยเลื่องกาไปทุกภารา

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๘)

ไปนี้ (ค) กลบทพวงแก้วกุดั่น ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ทุกวรรคต้องมีคำ ๑ คำ ที่เป็นคำบังคับ อย่างน้อยวรรคละ ๑ คำ โดยไม่กำหนดตำแหน่ง

ตัวอย่าง

ดูที่ดูชู้ในน้ำใจคอ	จะรักดูจะใคร่ดูอะไรหนอ
จะดูมวยดูปล้ำดูรำเต้น	ดูที่พอใจรักจักอยากดู
ดูที่มีดีชั่วทั่วชมพู	ดูเจ้าเซ็นจึ่งหวังยังไม่ดู
	ดูไม่สู้ดูชู้ที่ชู้ใจ

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๖๕)

๒.๒.๒.๓ กลบทชนิดบังคับคำภาษาบาลี กลบทชนิดนี้จะนำคำภาษาบาลีมาใช้ ประกอบในการแต่งกลบท โดยจะนำคำภาษาบาลีมาไว้ในตำแหน่งต้นวรรค กลบทชนิดนี้ได้แก่

กลบทสิงห์พาวท ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้มีคำภาษาบาลีอยู่ต้นวรรค (แต่บางวรรคเว้นหายไป)

ตัวอย่าง

มีโองการว่าดูพฤษนาฏ	ตุมเห ท่านจงปรารถนาหา
ปุดเต ซึ่งพระราชากุมารา	รกชิตา จักได้ครองสนองวงษ์

ยาอิติ หึงไฉนในสุด

ได้ซึ่งบุตรชายหมายประสงค์

สาอิติ หึงนั้นเปนมันคง

ให้เลือนองค์ยงยคยงเปนมิงวัง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๖๙)

- ข้อสังเกต แม้ว่ากลบทชนิดนี้ใช้คำภาษาบาลีขึ้นต้นวรรค แต่ก็มีที่ต่างข้อความที่เป็นคำแปลของคำภาษาบาลีในวรรคเดียวกันนั้น เช่น

ตุเม แปลว่า ท่าน

ปุเต แปลว่า บุตร ตรงกับในกลอนคือ พระราชกุมารา

รกขิตา แปลว่า รักษาแล้ว ตรงกับในกลอนคือ จักได้ครองสนองวงษ์

ยาอิติ แปลว่า หึงไฉน

สาอิติ แปลว่า หึงนั้น

๒.๒.๓ กลบทชนิดบังคับเสียงและคำ กลบทชนิดนี้เป็นกลบทที่มีการบังคับทั้งสัมผัสและคำที่ออกเสียงเหมือนกัน ในกลบทแบบเดียว บางชนิดอาจจะมีเฉพาะสัมผัสอย่างเดียวหนึ่งกับคำที่ออกเสียงเหมือนกัน แต่บางชนิดก็มีครบทั้งสัมผัสสระ สัมผัสอักษรและคำที่ออกเสียงเหมือนกันอยู่ในกลบทชนิดเดียวกัน กลบทชนิดบังคับเสียงและคำแบ่งออกเป็น

๒.๒.๓.๑ กลบทชนิดบังคับเสียงและคำในวรรคเดียวกัน

๒.๒.๓.๒ กลบทชนิดบังคับเสียงและคำข้ามวรรค

๒.๒.๓.๑ กลบทชนิดบังคับเสียงและคำในวรรคเดียวกัน กลบทชนิดนี้จะมีการบังคับสัมผัส และคำที่ออกเสียงเหมือนกันให้เกิดขึ้นในวรรคเดียวกัน กลบทชนิดนี้ได้แก่

๒.๒.๓.๑.๑ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระและคำที่ออกเสียงเหมือนกัน
 กลบทชนิดนี้ได้แก่

ไปนี้

(ก) กลบทศรียางคำเรียง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้ ๒ คำแรกของแต่ละช่วง เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

๓. กำหนดให้มีสัมผัสสระระหว่างช่วง ๒ แห่ง คือ คำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อน สัมผัสกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

<p>┌ ┐ ┐</p> <p>วันวันจิตรคิตคิตไปใจใจหวล อ่อนอ่อนท้อรอรอรอนนวนลลสมร</p>	<p>┌ ┐</p> <p>ท้าวท้าวแนบแอบแอบน้องย่องย่องจร เหนื่อยเหนื่อยนอนนอนนอนไม่ไห้ให้ไพร</p>
<p>เสียงเสียงนกกกกกคู้คูคูขัน</p>	<p>จักจักระจันกลั่นกลั่นเสียงเกลี้ยงเกลี้ยงไส</p>
<p>แจ้วแจ้วจ้ำร้ำร้ำร้องก้องก้องไพร</p>	<p>เรไรไรไสเสียงเกลี้ยงเกลี้ยงกลม</p>

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๘)

นอกจากในกลบทศรียาลกิตดีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

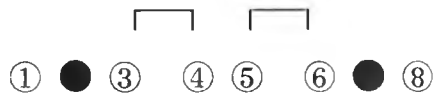
<p>┌ ┐</p> <p>คอยคอยหายหลายหลายชนิดผิดผิดมา</p>	<p>┌ ┐</p> <p>วันวันจิตรคิตคิตหวนครวญครวญหา</p>
<p>อะอะผิดติดติดเปื้อนเชื่อนเชื่อนไฉน</p>	<p>แทบแทบเดือนเดือนเดือนล่าช้าช้าวัน</p>
<p>ทำทำที่หนีหนีแหงนแก้งแก้งกัน</p>	<p>แปลกแปลกใจใครใครรู้ดูดูขัน</p>
	<p>เชิงเชิงชั้นหันหันบากจากจากใจ</p>

(ขุนธนสิทธิ์ , ๒๕๑๐ : ๕๕๓)

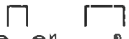

(ข) กลบทเสื่อซ่อนเล็บ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้คำที่ ๒ นับจากต้นวรรคและท้ายวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน
๒. กำหนดให้มีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง คือ คำสุดท้ายของช่วงที่มาก่อนสัมผัส กับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

 ตัวเราคิดพิไลมยใจเราหมาย	 เอาจิตรกายบ้ายบาทหากจิตรเดถึง
แทนคุณท้าวเจ้าสนองจงคุณเจิง	เราผู้เริงเชิงอาจชาติผู้ชาย
จักแลกลเปลี่ยนเจียนองศัปลดแลกจิตร	แลกกายคิดติดต่อก่อกายหมาย
ท่านผู้เซิดเลิศชื่อภาผู้ชาย	จับเราบ้ายกายหนาพาเราไป

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๗)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลกิตติ์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

 ใ้อใจหายหมายรักหักใจหวน	 ใ้อใจหายหมายรักหักใจหวน
เรียนรันทดสลดจิตรคิดรัญจวน	ไม่วายครวญม้วนหมางว่างวายเลย
เอาใจหวังพึ่งชาวหนาวใจนัก	ใ้ออกซ้อนร้อนรักหนักอกเอ้ย
หมายจักชมสมสนิทคิดจักเซย	ฤาควรเฉยเลไปไม่ควรเป็น

(นายช้าง(เปรียญ)มหาดเล็ก , ๒๕๑๐ : ๕๔๐)

๒.๒.๓.๑.๒ กลบทชนิดบังคับสัมผัสอักษรและคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทตรียะมก ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้ทั้ง ๓ ช่วงต้องมีคำที่ออกเสียงเหมือนกัน ๑ คำ ในตำแหน่งใดก็ได้ ๓ ตำแหน่ง

๓. กำหนดให้มีสัมผัสอักษรวรรคละ ๑ เสียงใน ๓ ตำแหน่ง โดยแต่ละตำแหน่งจะอยู่ต่อกันจากคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

ตัวอย่าง

สิ้นอาลัยในอาศรมที่อาศัย

อนาถใจนาโถ้ออ้างนาง

พระองค์เดียวพระอับเปลี่ยวพระองค์นาง ม้วยชีพวางสิ้นชีวาตม้อตชีวัง

ไม่มีมิตรไม่มีญาติไม่มีใคร

จักดูใจเจตสิกดูจิตรหวัง

เสียทั้งบุตรสุดทั้งวงษ์สิ้นทั้งวัง

สามียังสามารถไกลสามีคคิ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๑๐: ๔๐๘)

(ข) กลบทอักษรโกศล ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้โดยมากมีวรรคละ ๗ คำ แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง ดังนี้

①②③④ / ⑤⑥⑦

๒. กำหนดให้คำที่ ๑ กับคำที่ ๓ ของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

๓. กำหนดให้มีสัมผัสอักษรวรรคละ ๒ แห่ง คือคำที่ ๒ สัมผัสกับคำที่ ๔ และ ๒ คำแรกของช่วงที่ ๒ สัมผัสกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

ราชาราชังนั่งนิ่งฟัง

วาทาวาทังสั่งเสียสุญ

เพ็ชฌมาเพ็ชฌมาภูมาพเมียงมุล

โกธนูลโกธเนตรเดือตตุแดง

ตั้งงตั้งงอดคนคันตี

กริ้วทูกกริ้วทันทที่ไทแสงยง

ให้ปล่อยให้ปละข้างชาญแรง

ขับมันขับมันแทงทันทที่

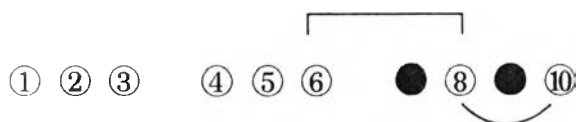
(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๑)

๒.๒.๓.๑.๓ กลบทชนิดบังคับสัมผัสสระ สัมผัสอักษรและคำที่ออกเสียงเหมือนกัน กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทสับัดสับัง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้โดยมากมีจำนวนคำมากกว่า ๘ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง โดยช่วงที่ ๓ จะต้องมี ๔ คำ
๒. กำหนดให้คำแรกและคำที่ ๓ ของช่วงสุดท้ายเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน
๓. กำหนดให้มีสัมผัสอักษรวรรคละ ๑ แห่ง คือ คำที่ ๒ กับ ๔ ของช่วงที่ ๓
๔. กำหนดให้มีสัมผัสสระวรรคละ ๑ แห่ง คือ คำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ สัมผัสกับ คำที่ ๒ ของช่วงที่ ๓

แผนผัง

ตัวอย่าง

ในครั้งนั้นเวไชยันต์ก็หว่านก็หวาด สท้านอาสน์เทวฤทธิ์สถิตสถิน

ปาริชาติชาติจัตระบัดระบิน

พิภพอินทร์ก้องดังกะทังเทือน

เสียงโครมโครมครื้นครั่นสนั่นสนัด   ดังทิพรัตน์อมรินทร์จะหมิ่นจะเหมือน
 จะพราวแยกแตกพลัดกระจัดกระเจือน   ดังดาวเดือนลอยลัดจะจัดจะจาย
 (หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๐)

นอกจากในกลบทศรีวิบุลภิตตีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

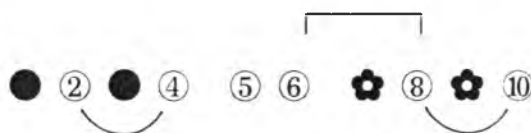
จะเห็นห่างร้างรักสมัคร์สมาน

ทรวงสท่อนถอนจิตร์รำคิดรำคาญ   แสนสงสารสุดสวาทจะลาดจะคลาย
 ตระกองเกยเขยโถมประโลมประเล้า   ยิ่งโครกเศรำทรวงระหวยระหวยระหาย
 จะจากจรอ่อนอารมณ์เสียตมเสียตาย   สงสารสายสมรมังยังนึ่งยังนอน
 (พระองค์เจ้าคเนจร(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร) , ๒๕๑๐ : ๕๒๑)

(ข) กลบทวิสูตรสองไซ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้โดยมากมีวรรคละ ๑๐ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วงดังนี้
 ①②③④ / ⑤⑥ / ⑦⑧⑨⑩
๒. กำหนดให้มีคำที่ออกเสียงเหมือนกันวรรคละ ๒ คู่ คือคำที่ ๑ กับคำที่ ๓ ของช่วงแรกเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน เป็น ๑ คู่ และให้คำที่ ๑ กับคำที่ ๓ ของช่วงที่ ๓ เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกันเป็นอีก ๑ คู่
๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสอักษรวรรคละ ๒ แห่ง คือคำที่ ๒ กับคำที่ ๔ ของช่วงแรก และคำที่ ๒ กับคำที่ ๔ ของช่วงที่ ๓
๔. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๑ แห่ง ระหว่างช่วงที่ ๒ กับช่วงที่ ๓ คือ คำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ สัมผัสกับคำที่ ๒ ของช่วงที่ ๓

แผนผัง

ตัวอย่าง

แสงสว่าง
สวาทามิตรสนิทสนอง

ไม่เว้นไม่วายหมายถวิลประคินประคอง สمانสมัครีกัน้องประลองประโลม
แต่ปางแต่ไปไกลตานิราคาราช ก็ค้ำก็ขาดคู่คิดเซยชิดเซยโฉม
ให้เห็นให้หวงทรวงประดุจจะทรุดจะโทรม เพราะทุกซ์เพราะโถมนี้ถึงคิ่งคน

(พระองค์เจ้าคเนจร(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร) , ๒๕๑๐ : ๕๓๙)

(ค) กลบทพินประสารสาย ปากฎเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามเกณฑ์
ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

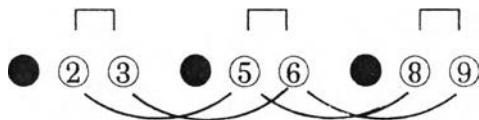
①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้คำแรกของทุกช่วงเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

๓. กำหนดให้คำที่ ๒ กับคำที่ ๓ ของทุกช่วงมีเสียงพยัญชนะเหมือนกัน ๒ เสียง
โดยเรียงเสียงเหมือนกันตามลำดับ

๔. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๓ แห่ง คือ คำที่ ๒ กับคำที่ ๓ ของ
แต่ละช่วงสัมผัสกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

สมควรจวนสมคำจำสมคิดจิตร ที่คิดผิดที่คาดผาดที่คังผัง

ใจฉวนจวนใจไหนโรยใจหังรัง

ฉลิ่งจั้งเฉลิ่งเจิงใจลใจ

ประมาทกาลประเมินเกินประมาณการ ที่จัดจ้านฉานที่เจ็ดเจ็ดที่ใจไฉ
 ทำจ่อว่อทำเฉวทำใจไว เพราะไว้ใจเพรสจองวองเพราะวาจา
 (หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๓)

นอกจากในกลบทศรีวิบูลกิตติ์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

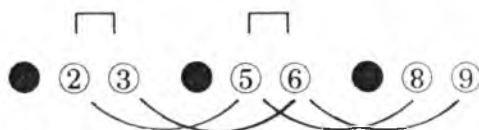
ระคายหม้ายระคนหม่นระคางหมาง

กระเจิงเหลิงกระจายลายกระจ่างกลาง จะห่างร้างจะโหยโรยจะหวนรวน
 ฉะลมชมฉะเล่นเช่นแจลุ่มแจ่ม ทำแยมแจ่มทำยลชนทำยวนสรวล
 กระบิตหนักกระบอยหน้อยกระบวนนวล ประมวญกวนประเมินเกินประมาณการ
 (กรมหมื่นไกรสรวิชาติ , ๒๕๑๐: ๕๓๒)

(ง) กลบทนารายณ์ประลองศิลป์ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

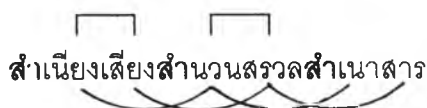
๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วงดังนี้
 ①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨
๒. กำหนดให้คำแรกของทุกช่วงเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน
๓. กำหนดให้คำที่ ๒ กับคำที่ ๓ ของทุกช่วงใช้เสียงพยัญชนะ ๒ เสียงเหมือนกัน โดยเรียงเสียงตามลำดับเดียวกัน
๔. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสวรรคละ ๒ แห่ง คือ คำที่ ๒ กับคำที่ ๓ ของแต่ละช่วงสัมผัสสระกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

สำเนียงเสียงสำนวนสรรวلسำนานาสาร

ทำร่อพ้อทำฤทธิทำรานพาล

ประเมินเกินประมาณการประมวญกวน

เจสียวเลี้ยวชอลล่อแจลบแหลม

ทำแนมแซมทำนองซ้องทำน่าสรรวล

ฉะนางช่างไฉลให้ฉะนวนชวน

กระบวนทวนกระบอยถ้อยกระบิดทำ

(หลวงนายชาญญาเบศรี, ๒๕๑๐ : ๕๕๙)

- ข้อสังเกต กลบทนารายณ์ประลองศิลป์มีลักษณะเหมือนกับกลบทพิณประสารสายใน ส่วนของการบังคับคำและสัมผัสอักษร แต่ต่างกันตรงที่สัมผัสสระของ กลบทนารายณ์ประลองศิลป์มี ๒ แห่ง ส่วนกลบทพิณประสารสายมี ๓ แห่ง

(๑) กลบทพิณพันรื้อน ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๗ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

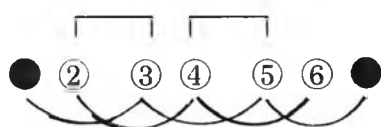
①② / ③④ / ⑤⑥⑦

๒. กำหนดให้คำแรกและคำสุดท้ายของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

๓. กำหนดให้แต่ละวรรคใช้เสียงพยัญชนะ ๒ เสียงเรียงกันตามลำดับ

๔. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่งระหว่างช่วง คือให้คำสุดท้าย ของช่วงที่มาก่อนสัมผัสกับคำแรกของช่วงถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

□ □
จิตรแห่งแจ้งในใจนักจิตร

มิตรเขื่อนเหมือนไซ้ไม่เช่นมิตร

นักทรวงหนองสารนานสี่หนัก

เพื่อนใจใฝ่เจ้าเฝ้าเจื่อนเพื่อน

เพื่อนจิตรบิดจากปากใจเพื่อน

เหมือนจิตรมิตรจักมักจัดเหมือน

ชายเตื่อนเขื่อนตอบชอบแตกชาย

(พระองค์เจ้าคนเญร (กรมหมื่นอมเรนทรพดินทร์) , ๒๕๑๐ : ๕๓๘)

(จ) กลบทจตุรคณา ยก ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๘ คำ แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง ดังนี้

①②③④ ⑤⑥⑦⑧

๒. กำหนดให้คำที่ ๑ คำที่ ๓ คำที่ ๕ และคำที่ ๗ เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

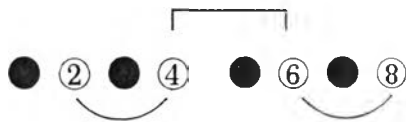
๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสอักษรวรรคละ ๒ คู่ ในช่วงเดียวกัน คือ

คำที่ ๒ กับคำที่ ๔ ของแต่ละช่วงมีพยัญชนะเดียวกัน

๔. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๑ แห่ง ระหว่างช่วง คือ คำสุดท้าย

ของช่วงแรกสัมผัสกับคำที่สองของช่วงที่สอง

แผนผัง

ตัวอย่าง

จ๊กกรีดจ๊กกรายจ๊กย้ายจ๊กย่อง   ไม่เมินไม่มองไม่หมองไม่หมาง

งามเนื่องงามนึ่งงามยั้งงามย่าง

ตั้งดาวตั้งเดือนจะเคลื่อนตั้งจะลอย

ช่างปลอดช่างเปลืองช่างเรื่องช่างรุ่ง

ดูคิ้วดูคางดูปร่างดูปรุง

พิศแซมพิศช้อยพิศสร้อยพิศสูง

ทรงแดงทรงดั่งทรงวุ้งทรงแวง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๑)

(ข) กลบทกบตันกลางสระบัว ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

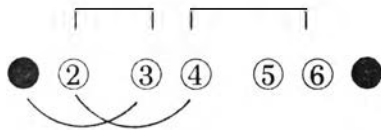
๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๗ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

①② / ③④ / ⑤⑥⑦

๒. กำหนดให้ช่วงแรกและช่วงที่ ๒ ใช้เสียงพยัญชนะเหมือนกัน ๒ เสียง เรียงกันตามลำดับ

๓. กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง ระหว่างช่วงคือ คำสุดท้ายของช่วงแรกสัมผัสกับคำแรกของช่วงที่ ๒ และคำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ สัมผัสคำที่ ๒ ของช่วงที่ ๓

แผนผัง

ตัวอย่าง

นางร้องน้องรำล้าเลศนาง

เสียงร้องสองร่างล้าอางเสียง

เกลี้ยงสมกลมแสงแจ่มแจ้งเกลี้ยง

ไพเราะเพราะเรียงล้าเนียงไพ

ยามคำย่าหมองนางร้องยาม

ไลต้องสองตามภักตร์งามไล

ใจว่องจ้องแววเสียงแจ้วใจ

จิตรเนือยเจือยในน้ำใจจิต

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๑๒)

นอกจากในกลบทศรีวิบูลกิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

หมายเหตุ * มิตรเซียนไม่เหมือนหมาย

อายุจิตริวิตใจด้วยได้อาย

นึกหวนนวลหายแต่ลายนึก

หวังใจไว้จงจำนงหวัง

ตริกหมองตรองมั่งไม่ยั้งตริก

คึกจิตริคิดกระเจิงดังเพลิงคึก

ยามเล่นเย็นระฤกนึกทุกยาม

(จำจิตรีนุกูล , ๒๕๑๐ : ๕๒๐)

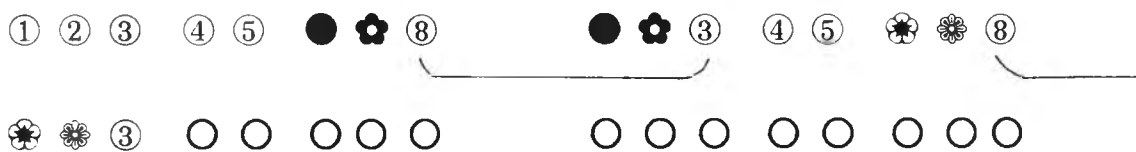
๒.๒.๓.๒ กลบทชนิดบังคับเสียงและคำซ้ำมวรรค กลบทชนิดนี้มีลักษณะ

คล้ายคลึงกับกลบทชนิดบังคับเสียงและคำในวรรคเดียวกัน คือมีการบังคับสัมผัสอย่างน้อย ๑ อย่างและจะต้องมีการบังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกัน แต่กลบทชนิดนี้จะต้องให้ลักษณะบังคับตาม ที่กล่าวมานั้นเกิดขึ้นซ้ำมวรรคไป อาจจะทำให้กำหนดให้เฉพาะสัมผัส หรือคำที่ออกเสียงเหมือนกัน อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นข้อบังคับที่ซ้ำมวรรคไป หรือจะบังคับให้ทั้งสัมผัสและคำที่ออกเสียงเหมือน กันหรือซ้ำมวรรคไปทั้งคู่ก็ได้ กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทนาครินทร์ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ ๓ คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อนและ ๓ คำแรกของวรรคถัดมานั้น มี ๒ คำแรกเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน โดยเรียงตามลำดับเดียวกัน และอีก ๑ คำเป็นคำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกัน

แผนผัง

น่าจะเป็น ชิด

ตัวอย่าง

กรุงกระษัตริย์ชั้ดคำโหรทำนาย โหรทำนูลทูลหมายอาไลยสูญ

อาไลยเสียวเหลียวหลังให้คั้งคุณ

ให้คั้งค้ำแน่นหนูนด้วยดวงจันทร์

ด้วยดวงจอมสุดาโหราทาย

โหราทูลว่าร้ายพระทัยหวัน

พระทัยหวังสังเกดสังเวชครัน

สังเวชครันจิตรมันเอาขันตี

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๓)

นอกจากในกลบทศิริวิบุลภิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

ไต่เห็นน้องปองรักสมัคร์หมาย

สมัคร์มีตรีพิศวาสไม่คลาดคลาย

ไม่คลาดคลาพิววายเทวษครวณ

เทวษครำรำฟิงค้ำนึ่งนุช

ค้ำนึ่งนานมิได้หยุดละห้อยหวน

ละห้อยหาผู้เมตตากก็แปรปรวน

ก็แปรแปรแต่ล้นเห็นเลื่อนลอย

(หลวงนายชาญฎเบศร์ , ๒๕๑๐ : ๕๔๓)

(ข) กลบทจตุรงค์ประดับ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๙ คำ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วงดังนี้

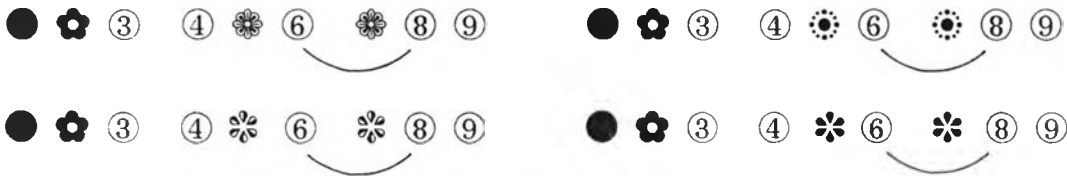
①②③ / ④⑤⑥ / ⑦⑧⑨

๒. กำหนดให้ ๒ คำแรกของวรรคในบทเดียวกันเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน

เมื่อขึ้นบทใหม่ต้องเปลี่ยน ๒ คำแรกใหม่

๓. กำหนดให้ ๒ คำสุดท้ายของช่วงที่ ๒ และ ๒ คำแรกของช่วงที่ ๓
 คำทั้ง ๔ คำนี้มีการเล่นเสียงและคล้ายกับกลบทสัปดาห์บึง คือ คำที่ ๕ กับ
 คำที่ ๗ เป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน และคำที่ ๖ กับคำที่ ๘ ใช้เสียงพยัญชนะ
 เดียวกัน

แผนผัง

ตัวอย่าง

พระหน่อไทยได้สดับแสดงกิจ   พระหน่อคิดจิตรวาพระหวนพวาม

พระหน่อตริกนี้กะเนคะเนิงความ   พระหน่อนามแจ้จระจัดจระจ่าใจ

ไม่ควรคู่ผู้แสวงสวัสดิ์หวัง

ไม่ควรนั่งนิ่งตะลิ่งตะเลงไหล

ไม่ควรเฉยเฉยสละสลัดใจ

ไม่ควรไทจะช่วยชีวิ้งววย

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง), ๒๕๓๑ : ๓๘๘)

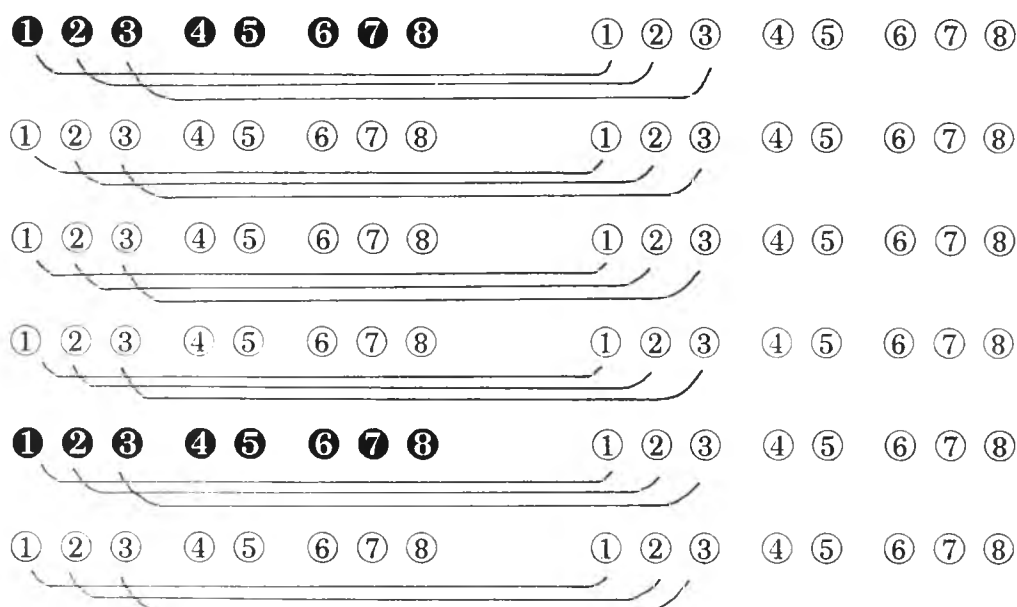
- หมายเหตุ กลบทนี้บังคับข้ามวรรคเฉพาะคำที่ออกเสียงเหมือนกันในตำแหน่ง
 ต้นวรรค

(ค) กลบทจรตรงคยมก ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้วรรคแรกของทุก ๒ บท เป็นคำภาษาบาลีทั้งวรรค (จะทำให้มีการใช้
 คำภาษาบาลีทุก ๔ บาท)

๒. กำหนดให้ ๓ คำแรกของวรรคในบาทเดียวกัน ใช้เสียงพยัญชนะเหมือนกัน ๓ เสียงเรียงกันตามลำดับ

แผนผัง

ตัวอย่าง

ตะรุะนะคะหะเน   ตะรุะเนเทศไม่เจ็ดขาม

กลบทชนิดนี้ได้มีผู้วิเคราะห์ลักษณะบังคับของกลบทหลากหลายกันออกไป โดยมีแนวคิด ๔ แนวคิด คือ ๑) แผนผังในฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร, และจากหนังสือ รอยทราย วันเนาวิ ยูเด็น อธิบายว่า : กำหนดให้ ๓ คำแรกของวรรคในบาทเดียวกันใช้เสียงพยัญชนะเหมือนกัน ๓ เสียงเรียงกันตามลำดับ ๒) โกชัย สาริกบุตร อธิบายว่า : กำหนดให้ วรรคแรกของทุก ๒ บท ต้องขึ้นต้นด้วยคำภาษาบาลีทั้งวรรค ๓) สุภาพร มากแจ้ง อธิบายว่า : กำหนดให้ ๔ คำแรกของวรรคในบาทเดียวกันใช้เสียงพยัญชนะเหมือนกัน ๔ เสียงเรียงกันตามลำดับ ๔) จารุวรรณ พุ่มพฤษ อธิบายว่า : กำหนดให้วรรคแรกและ ๑-๕ คำของวรรคที่ ๒ ของบทเดียวกันในทุกๆ ๒ บท เป็นคำภาษาบาลี

สิ่งสถิตย์อยู่ในป่าวนาราม	สุดแสนถ้ามถึงฤทธิ์มหิศรา
เชิดชมชอุอยู่ในดงไพรพวงหลวง	ไซตีดัดช่วงล่องฤทธิ์ทุกทิศา
ล้วนล้ำเลิศภายในแดนไพรป่า	เลื่องภาหล้ำเลิศลอยจบพิภพใน
เคหะวัดถุมหิเขตเต	เคหะเวเทวอสงไชย
จักนับนั้นสุดที่จะพิไร	จรเนาในเคหารายานานั้น
ทุกเทพไทถ้วนหน้าจงมานี้	ทั้งเทพธิดาที่เลิศประเสริฐสรรพ
สุกแสงส่องศรีกายก็พรายพรรณ	แสงศรีสรรพสุกใสดูไพบุลย์

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๙)

- ข้อสังเกต กลบทแบบนี้บังคับข้ามวรรคเฉพาะสัมผัสอักษร และแม้ว่ากวีจะมีการใช้คำภาษาบาลีทั้งวรรค แต่ก็มักแปลคำภาษาบาลีนั้นในวรรคต่อๆ มาด้วย เช่น ตะรุณะนะคะหะณ

ตรุ แปลว่า ต้นไม้

วนแปลว่า ป่า

คชน แปลว่า กอไม้ ป่าใหญ่ หนา รกชุก

คำภาษาบาลีเหล่านี้จะมีการแปลในวรรคต่อ ๆ มา ตรงกับคำว่า ป่า วนา ดง ไพรและพง การเขียนภาษาบาลีและมีการแต่งขยายพร้อมกับการแปลศัพท์อาจจะได้แบบอย่างมาจากการแต่งเรื่องมหาชาติก็เป็นได้

๒.๒.๔. กลบทชนิดบังคับอักษรวิธี คือกลบทที่บังคับวิธีการเขียน การประสมคำแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ หรือรูปแบบการเขียน กลบทชนิดนี้แบ่งออกเป็น

๒.๒.๔.๑ กลบทชนิดบังคับการประสมพยัญชนะ

๒.๒.๔.๒ กลบทชนิดบังคับการประสมสระ

๒.๒.๔.๓ กลบทชนิดบังคับรูปวรรณยุกต์

๒.๒.๔.๔ กลบทชนิดบังคับรูปแบบการเขียน

๒.๒.๔.๑ กลบทชนิดบังคับการประสมพยัญชนะ คือเลขที่บังคับการเขียนพยัญชนะตามที่กำหนด เช่น บังคับพยัญชนะต้นในหมวดไตรยางศ์ การบังคับพยัญชนะตัวใดตัวหนึ่งโดยเฉพาะ หรือบังคับมาตราตัวสะกด โดยกลบทชนิดที่บังคับการประสมพยัญชนะมีดังนี้

(ก) กลบทกระจายนะมณฑล ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้คำแรกของวรรคแรกใช้พยัญชนะต้นเป็นอักษรสูง คำแรกของวรรคที่ ๒ ใช้พยัญชนะต้นเป็นอักษรกลาง และคำแรกของวรรคที่ ๓ ใช้พยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำ และวรรคที่สี่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะต้นอักษรสูงอีกครั้งหนึ่ง เวียนกันไปกันไปอย่างนี้ทุกวรรคจนจบตอน

แผนผัง

สูง	สูง
① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧
ต่ำ	สูง
① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧
กลาง	ต่ำ
① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧
สูง	กลาง
① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

สมเด็จพระศรีวิบูลย์
 ค่อยตรีกตรองฉลองคุณพระชนมา
 ดับประติตวิจิตรบรรจงเจด
 แผ้วจรัสผ่องศรีมณีรอง

กำจัดจิตรจากโคกวิโยคหา
 ให้เสนาจัดแจงแต่งโกษาทอง
 วิไลเลิศลวดลายไม่มีหมอง
 ดูลอยล่องเครื่องประดับระยับตา

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๑๑)

(ข) กลบทสุนทรโกศล ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้เลือกใช้คำที่เขียนด้วย ส หลาย ๆ คำ และ ไม่ให้ใช้ คำที่ประกอบด้วย ศ และ ษ ทั้งนี้การเลือกใช้คำที่มี ส ดังกล่าวนั้น จะไม่กำหนดตำแหน่งตายตัว

ตัวอย่าง

จักกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	กระเสมसानต์สุรสิทธิ์สมฤทธิสมร
ครองสมบัติแสนสวัสดิ์สุนทร	พระยานาคเสด็จจรยั้งบาดาล
พระองค์กับทรงฤทธิ์พระปิตุราช	คิดถึงนาฏชนนีในไพร่สาณท์
จะไปรับหม่อมราชสุริกาญจน์	ให้คืนสู่เขตรสถานเสวยรมย์

(หลวงศรีปริชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๕)

(ค) กลบทวิมลวาที ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้เลือกใช้มีคำที่เขียนด้วย ศ ไม่ให้ใช้ ส และ ษ แต่เนื่องจากคำที่เขียนด้วย ศ มีจำนวนไม่มากเหมือนกับคำที่เขียนด้วย ส ดังนั้น ถ้าคำใดปรกติเขียนด้วย ส หรือ ษ ก็สามารถนำมาใช้ได้แต่ต้องเปลี่ยน ส หรือ ษ นั้นให้เป็น ศ ด้วย

ตัวอย่าง

บ้างเขยชมศักษาแลคิงขร	แข่งงอนงามพิเศศนำพิไลมย
ทั่วประเทศนบรบทิงเจิงพระไทย	ข้างชั้นในชอกผาศิลาลัย

แลล้งวนวิเศศด้วยรุกขชาติ

เหมราชงามเลิศดูเฉิดฉาย

หมู่วิหกหัสตินกินรราย

ช่างเพริศพรายพราวพร้อมลมมณฑล

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๕)

(ง) กลบทอธิบดีอักษร ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้เลือกใช้คำที่เขียนด้วย ษ ไม่ให้ใช้คำที่เขียนด้วย ฌ หรือ ศ แต่เนื่องจากคำที่เขียนด้วย ษ มีจำนวนไม่มากเหมือนคำที่เขียนด้วย ฌ ดังนั้น ถ้าคำใดปรกติเขียนด้วย ฌ หรือ ศ ก็สามารถนำมาใช้ได้แต่ต้องเปลี่ยน ฌ หรือ ศ นั้นให้เป็น ษ ด้วย

ตัวอย่าง

พระเกษแก้วมงกุฎของลูกเอ๋ย

พระไม่เคยราชร้างห่างบุตรถนอม

พระรักบุตรเหลือรักจักตรมตรอม

จะชูปดมรังษีฉวีวรรณ

เห็นปักษีจับตันพฤษาเรียง

เหมือนแม่เคียงพระหัตถ์กอดประคองขวัญ

เที่ยวประพาศ ในปามหาวัน

เก็บพฤษ์พรรณผลไม่ให้ญญา

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๖)

(จ) กลบทที่บังคับให้ใช้ตัวสะกดแม่ ก ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งตอน ให้ใช้คำที่สะกดด้วยแม่ ก เท่านั้น

ตัวอย่าง

พระฤาษีมีคำวาที	ว่าข้านี้อยู่มากในป่าใหญ่
ไม่มีผู้ต่อทักถามใด	นิราภัยโรคไม่ปีศา
ที่ป็นมีงูที่อยู่ไพร	ไม่ทำใดอยู่ดีมีศุขา
แต่อยู่ในไพรศรนี้เข้ามา	นี้เวลาเข้าค้ำย่ำราตรี

(หลวงศรีปริชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๐)

(๑) กลบทที่บังคับมาตราตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งตอนใช้คำที่สะกดด้วยแม่ ก กา หรือแม่กน

ตัวอย่าง

เจ้าพรานเห็นอสีมีใจหาญ	ที่รำคาญแต่ก่อนถอนใจใหญ่
แสนล่ำราญขึ้นรินในใจ	ก็เข้าไปกินหาผลามี
อยู่มาได้ไม่ช้าก็ลาจร	พระภุชชี่หันตำบลดศรี
ให้พรานไปปิ่นเกล้าเจ้าธานี	มีวาทีว่าดูผู้ชำนาญ

(หลวงศรีปริชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๐)

(๒) กลบทที่บังคับมาตราตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งตอนใช้คำที่สะกดด้วยแม่ ก กา แม่กน หรือแม่กง

ตัวอย่าง

พอถึงคามมหาสถาน	สันดานพรานหมีพมลทินวัน
ไหวอยู่เหมือนในอุบลที่รวัน	น้ำใจนั้นไหลลู่เหมือนอุทกา

อันตั้งอยู่ในใบอุบลมี
พอได้ยินคำคนนั่งสนทนา

ไหลรินที่สิ้นวันไม่กังขา
ว่าราชาเจ้าธานีที่หนีไป

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๑)

(ข) กลบทที่บังคับมาตราตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กง แม่กต ปรากฏเป็นกลอน
กลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งตอนใช้คำที่สะกดด้วยตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กง หรือแม่กต

ตัวอย่าง

กรุงกระษัตริย์ทรงฟังไม่กังขา
ขอประทานข้าเฝ้าเด้าจรไป
ถึงเจ็ดวันจึงเข้าทูลลาจร
สัจจิงถาดังนั้นเปนมั่นคง

จึงตรัสว่าบัดนี้อยู่ที่ไหน
ได้อาไศรยอยู่ที่ภูฎิง
ใกล้สิงขรป่าใหญ่ไพโรระหง
ประทานจงเหมือนข้าแจ้งจาบัลย์

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๑)

(ฅ) กลบทที่บังคับมาตราตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กง แม่กต แม่กก ปรากฏ
เป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งตอนใช้คำที่มีตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กม แม่กง แม่กต หรือ แม่กก

ตัวอย่าง

ไฉ่ระอาอกข้าครานนี้
สมรแม่แม่จะร่ำร่ำอาวรณ์

เห็นสุดที่ที่จะคิดคิดถึงสมร
อาวรณ์ร้อนร้อนร่ำร่ำอาวรณ์

รำพึงคิดคิดถึงพี่พี่จากเจ้า
คณิ่งถิ่นที่สถิตยจิตรคณิ่ง

พี่จากใจใจพี่เศรำคณิ่งถึง
จิตรคเนแต่อ้ออั้งให้อั้งใจ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๒)

- ข้อสังเกต กลอนกลบทข้างต้นนี้ แม้จะบังคับมาตราตัวสะกด แต่ก็ยังมีการเพิ่ม ศิลปะการแต่งในส่วนอื่น ๆ ขึ้นอีก ได้แก่ การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันทั้ง ในวรรคเดียวกันและข้ามวรรคกัน และการเล่นเสียงสัมผัส แม้ว่าจะไม่ สม่่าเสมอก็ตาม ดังนี้

- การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันในวรรคเดียวกัน ได้แก่

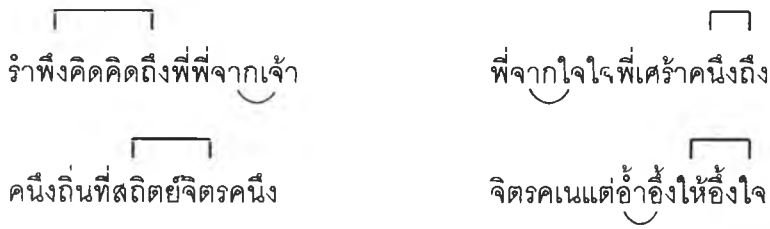
ไอ้ระอาอกข้าครานี้	เห็นสุดที่ที่จะคิดคิดถึงสมร
สมรแม่แม่จะรำรำอาวรณ์	อาวรณ์ร้อนร้อนรำรำรำพึง
รำพึงคิดคิดถึงพี่พี่จากเจ้า	พี่จากใจใจพี่เศรำคณิ่งถึง
คณิ่งถิ่นที่สถิตยจิตรคณิ่ง	จิตรคเนแต่อ้ออั้งให้อั้งใจ

- การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันข้ามวรรค ได้แก่

ไอ้ระอาอกข้าครานี้	เห็นสุดที่ที่จะคิดคิดถึงสมร
สมรแม่แม่จะรำรำอาวรณ์	อาวรณ์ร้อนร้อนรำรำรำพึง
รำพึงคิดคิดถึงพี่พี่จากเจ้า	พี่จากใจใจพี่เศรำคณิ่งถึง
คณิ่งถิ่นที่สถิตยจิตรคณิ่ง	จิตรคเนแต่อ้ออั้งให้อั้งใจ

- เล่นเสียงสัมผัสสระ สัมผัสอักษร หรือเล่นเสียงวรรณยุกต์ในวรรคเดียวกัน ได้แก่

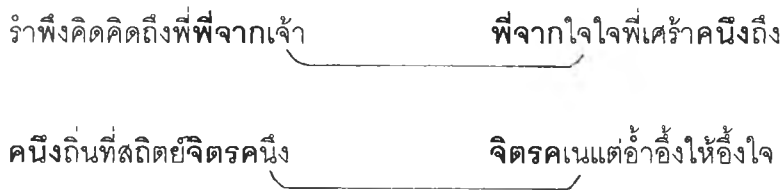
ไอ้ระอาอกข้าครานี้	เห็นสุดที่ที่จะคิดคิดถึงสมร
สมรแม่แม่จะรำรำอาวรณ์	อาวรณ์ร้อนร้อนรำรำรำพึง

- การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันข้ามวรรค ได้แก่

รำพึงคิดถึงพี่พี่จากเจ้า คณิงถิ่นที่สถิตยจิตรคณิง	พี่จากใจใจพี่เศร่าคณิงถึง จิตรคเนแต่อ้ออั้งให้อั้งใจ
--	---

- การส่งสัมผัสอักษรข้ามวรรค ได้แก่

(ญ) กลบทที่บังคับมาตราตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กง แม่กด แม่กก แม่กบ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งตอนใช้คำที่มีตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กง แม่กด แม่กก หรือแม่กบ

ตัวอย่าง

วันนี้แล้แลแจจกแลลล็บ มีอาจซอนซอนซอนไปตามก้าม ล้าแดงตนต้นต้นที่ตนอยู่ ไม่ควรวหนีหลีกหนีจักหนีเร้น	จะไกลักลล็บกลล็บกลล็บไม่กลล็บถล้า ก็จนจำจำจรจักจำเปน จักให้รู้ให้รู้คนเห็น จักให้เห็นให้เห็นให้เห็นองค์
--	--

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๒)

- ข้อสังเกต กลอนกลบทข้างต้นนี้ แม้จะบังคับมาตราตัวสะกด กวียังเพิ่มศิลปะการแต่งในส่วนอื่น ๆ ได้แก่ การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันและการเล่นเสียงวรรณยุกต์ในลักษณะเดียวกับกลบทตรีประดับ(บังคับให้เล่นเสียงวรรณยุกต์ ๓ เสียงเรียงกัน) แม้จะไม่ครบทุกวรรคก็ตาม ดังนี้

- การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกัน

วันนี้แล้แลแจ้จกแลลล็บ	จะไกลักลับกัลบกลับไม่กลับถล้า
มีอาจซอนซอนซอนไปตามก้าม	ก็จนจำจำจจรจกจำเปน
ล้ำแดงदनต้นต้นที่ตนอยู่	จักให้รู้ให้รู้คนเห็น
ไม่ควรวหนีหลีกหนีจักหนีเร้น	จักให้เห็นให้เห็นให้เห็นองค์

- เล่นเสียงวรรณยุกต์

วันนี้แล้แลแจ้จกแลลล็บ	จะไกลักลับกัลบกลับไม่กลับถล้า
มีอาจซอนซอนซอนไปตามก้าม	ก็จนจำจำจจรจกจำเปน
ล้ำแดงदनต้นต้นที่ตนอยู่	จักให้รู้ให้รู้คนเห็น
ไม่ควรวหนีหลีกหนีจักหนีเร้น	จักให้เห็นให้เห็นให้เห็นองค์

(ฎ) กลบทที่บังคับมาตราตัวสะกดแม่ ก กา กน กง กด กก กบ กม ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งตอนใช้คำที่มีตัวสะกดแม่ ก กา แม่กน แม่กง แม่กต แม่กก แม่กบ หรือแม่กม

ตัวอย่าง

น้องน้องพี่นี้แน่แม่แม่เจ้า	อย่าอย่าทุกซรุกรุกเราเจ้าเจ้าจง
เร่งเร่งจับรับรับแหวนแสนแสนทรง	ถ้าถ้ามรวงวงนี้ดีดีนั้ก

เก็บเก็บไว้ให้ให้บุตรสุดสุดใจ
พี่พี่ยาลาลาน้องน้องน้องภักตร์

นานนานไปใหญ่ใหญ่มากล้ากล้าศักดิ์
ภักตร์เพียงภักตร์พรหมอุดมงาม

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๒)

- ข้อสังเกต กลอนกลบทข้างต้นนี้ แม้จะบังคับมาตราตัวสะกด แต่กวียังเพิ่มศิลปะการแต่งในส่วนอื่น ๆ ขึ้นอีก ได้แก่ การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันในวรรคเดียวกัน และข้ามวรรคด้วย แม้ว่าจะไม่สม่ำเสมอก็ตาม ดังนี้

- การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันในวรรคเดียวกัน วรรคละ ๓ คู่

น้องน้องพี่นี่แม่แม่แม่เจ้า	อย่าอย่าทุกข์รุกรุกเราเจ้าเจ้าจง
เร่งเร่งจับรับรับแหวนแสนแสนทรง	ถ้าถ้ามรวงวงนี้ดีดีนัก
เก็บเก็บไว้ให้ให้บุตรสุดสุดใจ	นานนานไปใหญ่ใหญ่มากล้ากล้าศักดิ์
พี่พี่ยาลาลาน้องน้องน้องภักตร์	ภักตร์เพียงภักตร์พรหมอุดมงาม

- การใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันข้ามวรรค

น้องน้องพี่นี่แม่แม่แม่เจ้า	อย่าอย่าทุกข์รุกรุกเราเจ้าเจ้าจง
เร่งเร่งจับรับรับแหวนแสนแสนทรง	ถ้าถ้ามรวงวงนี้ดีดีนัก
เก็บเก็บไว้ให้ให้บุตรสุดสุดใจ	นานนานไปใหญ่ใหญ่มากล้ากล้าศักดิ์
พี่พี่ยาลาลาน้องน้องน้องภักตร์	ภักตร์เพียงภักตร์พรหมอุดมงาม

(ฎ) กลบทอักษรกลอนตาย ปรากฏเป็นกลอนกลบท บังคับให้ใช้คำตาย ตลอดทั้งตอน ดังตัวอย่าง

คำตายคือคำที่ประสมด้วยสระเสียงสั้น ไม่มีตัวสะกด หรือคำที่มีตัวสะกดอยู่ในแม่ก ก แม่กด แม่บ

สุดคิดจิตรวิตกอกจะทรุด	ทุกข์เพราะรักหนักดุจชีพจักขาด
นุชเทศเกษชกตบอภานาฏ	แทบจักวาทชีพวอดกองอบแสบ
เจ็บจิตรเจ็บอกวิตกหนัก	จักจากรักจากราชนาฏหอบแหบ
คิดเคียดคัดชั้ดอกวิตกแทบ	จิตรวอบแวบวาววิบจะลิบลับ

(หลวงศรีปริษา(แข่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๓)

นอกจากในกลบทศรีวิบูลกิตต์แล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

	เจ็บจิตรคิดวิตกอดอกอืด
ทเวษนักรักจะหลุดสุดจะยืด	คิดเคียดชั้ดฮั้ดฮั้ดประพฤติมุ
พิโรธรักจะยกยกอกจกลอกกลับ	เกิดจะลับมิดเชือดคิดเคียดดุ
ผิดก็มอดชีพชนะเพราะงงู	กับติดกรุดรากยากวิบากชั้ด

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๐๓)

(ฐ) กลบทเทพชุมนุม ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

ไปนี้

- กำหนดให้ตลอดทั้งบทต้องใช้คำที่มีมาตราตัวสะกดเดียวกัน ยกเว้นคำสุดท้ายของบท ให้ใช้คำที่มีมาตราตัวสะกดเดียวกันกับมาตราตัวสะกดของบทถัดมา เนื่องจากต้องการให้คำสุดท้ายของบทนั้นส่งสัมผัสไปยังบทถัดมาได้

ตัวอย่าง

กลบทชนิดนี้มีผู้วิเคราะห์ลักษณะบังคับแตกต่างกันออกเป็น ๒ แนวคิด คือ ๑) โกชัย สาริกบุตร และสุภาพร มากแจ้ง อธิบายว่า : กำหนดให้แต่ละวรรคมีสัมผัสสระวรรคละ ๒ แห่ง ๒) วันเนา ยูเด็น อธิบายว่า : กำหนดให้คำที่อยู่ในบทเดียวกันใช้คำที่มีมาตราตัวสะกดเหมือนกัน ยกเว้นคำสุดท้าย

มาว่าเหวอเอกาอุราเรา	นิราไร้ไกลหน้าพงาเหงา
แลนร้อนนอนเอนเอนเป็นเรือนถื่น	มีแต่เศร้ายเปล้าใจให้รัญจวน
จุนจุนขึ้นคั่นถวิลเหมือนกลิ้งนวล	รื่นรื่นกลิ้งคั่นธมลายร้านรนวน
	กลครันครวญป่วนปั่นกระสันพิกตร์

อีกโรครุกชุกยากเพราะพรากกรัก	โคกสลักหนักอกวิตกนุช
------------------------------	----------------------

หมดสวาทนาภูสลดกำสรดทรุด	คิดประดุจเด็ดปลิดชีวิตลับ
-------------------------	---------------------------

เจ็บประจวบชวบบาปกระหนาบยับ	ทบทับคับแคบแทบซิว
----------------------------	-------------------

ตั้งแกลังทั้งมิงหมางต้องค้ำคง	หนึ่งอนงค้ำนางห้องคงหมองงาม
-------------------------------	-----------------------------

แถมรมสมสุขเต็มท่มยาม	จะเลื่อมทรามงามถนอมปืมตรอมตาย
----------------------	-------------------------------

เหลือละห้อยคอยข่าวอะสาวน้อย	จะเลมอเพื่อผอยอ้วยคอยหาย
-----------------------------	--------------------------

กล่าวเฉลี่ยเกลี่ยถ้อยสร้อยภิปราย	ธิบายชื่อเทพชุมนุมคณะเอย
----------------------------------	--------------------------

(ขุนธนสิทธิ์ , ๒๕๑๐ : ๕๗๐)

- ข้อสังเกต ในแต่ละบททอาจะมีแม่ ก กา ปนอนอยู่ และในบทสุดท้ายจะใช้คำที่สะกดด้วยแม่เกยและเกอวอยู่ในบทเดียวกัน เนื่องจากในสมัยโบราณคำที่สะกดด้วย ย ว และคำที่ไม่มีตัวสะกดแต่ประสมกับสระที่ต้องมี อ กำกับเช่น สระเอือ สระอือ เป็นต้น คำเหล่านี้จัดรวมอยู่ในแม่เกย ดังในหนังสือภาษาไทย ภาคที่ ๒ กล่าวว่า “แม่เกยนั้นรวมทั้ง ย ว อ” (พระยาศรีสุนทรโวหาร, ๒๔๐๔ : ๑๑๔)

๒.๒.๔.๒ กลบทชนิดบังคับการประสมสระ กลบทชนิดนี้บังคับให้มีคำที่เขียนด้วยสระตามที่กำหนด ได้แก่ การบังคับให้มีคำที่เขียนด้วยไม้ม้วนทุกวรรค หรือการบังคับให้มีคำที่เขียนด้วยไม้มลายทุกวรรค กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทถาวรวิธา ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ทุกวรรคต้องมีคำที่เขียนด้วยไม้ม้วนวรรคละก็คำก็ได้ และห้ามมีคำที่เขียนด้วยไม้ม้วนอยู่ในกลอนดังกล่าว

ตัวอย่าง

จักกล่าวถึงมเหสีที่อยู่ใน	อรัญใหญ่องค์เดียวอนาถา
อนาถใจถึงองค์พระภคดา	ให้โศกาถึงบุตรสุดอาวรณ์
พ้อเนื้อทองผ่องใสสุดใจเอ๋ย	มาละเลยแม่เสียในสิงขร
ให้แม่ทุกข์ทุเรศเทวศวอน	บอเห็นมิ่งดวงสมรมแมร์อนใจ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) . ๒๕๓๑ : ๔๐๖)

(ข) กลบทโสภณาอนุกุล ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ทุกวรรคต้องมีคำที่เขียนด้วยไม้ม้วน วรรคละก็คำก็ได้ และห้ามมีคำที่เขียนด้วยไม้ม้วนอยู่ในกลอนดังกล่าว

ตัวอย่าง

ไอ้พระร่มโพทองของน้องไฉน	ไม่เห็นไทกลับหลังดังประสงค์
ตั้งแต่ทำวไปจากน้องพรากองค์	อาลัยทรงโคกเศรำร้างอุรา
เมื่อยามเสวยเสวยชลเนตรไหล	ดังพอนไฟไหม้อกหมกมุ่นหา
พระจอมไทไกรจักรหลักโลกา	อนาถายากไร้ทั้งไพร่พล

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๗)

๒.๒.๔.๓ กลบทชนิดบังคับการใช้วรรณยุกต์ กลบทชนิดนี้บังคับการเขียนรูปวรรณยุกต์ตามที่กำหนด กลบทชนิดนี้ได้แก่

(ก) กลบทอุษาโตโกฏิวิลาส ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้วรรณหน้า (วรรณศดับและวรรณรอง) ใช้คำที่ไม่มีรูปวรรณยุกต์และคำที่เขียนด้วยรูปวรรณยุกต์เอก
๒. กำหนดให้วรรณหลัง (วรรณรับและวรรณส่ง) ใช้คำที่ไม่มีรูปวรรณยุกต์และคำที่มีรูปวรรณยุกต์โท

ตัวอย่าง

จักกล่าวถึงยอดยี่งมิงกุมาร	ให้ยกรีบพลทหารสท้านไหว
มาถึงที่เขาวิบูลบรรพตไพโร	เห็นไรโรราวแคว้นภูฎิง
เสร็จจตุวนจากที่มณฑลคช	น้อมประนตบนิ้วขึ้นจ่านง
ค้อยคลาโคลลาลีกับบาทง	กษประจงน้อมนบเคารพคุณ

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๐๘)

(ข) กลบทตรีประดับ(แบบที่๑) ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ในแต่ละวรรคต้องมีการเขียนคำที่ประสมด้วยพยัญชนะและสระเหมือนกัน ๓ คำ โดยต่างกันตรงรูปวรรณยุกต์ ๓ รูป คำเหล่านี้จะอยู่ในตำแหน่งใดของวรรคก็ได้แต่ต้องให้เขียนเรียงติดกันคือ ไม่มีรูป(สามัญ) รูปวรรณยุกต์เอก และรูปวรรณยุกต์โท ตามลำดับ

ตัวอย่าง

เจ้าโศกแค้นแค้นแค้นตั้งแสนคร
มารานร้านร้านรอนให้ตักไชย
ว่าโอโอโอกรรมมาจำใจ
เวรชื่อใดจงจ้องจ้องประจัน
ให้ร่อนราวราวราวดวงจิตถวิล
จากบดินแควแควแคว์สงสาร
อกน่องรอนร่อนร่อนเร่งรำคาญ
ฤดีดานด้านด้านอาดูรเดียว

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๘๗)

(ค) กลบทตรีประดับ(แบบที่๒) ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้ในแต่ละวรรคต้องเขียนคำที่ประสมด้วยพยัญชนะและสระเหมือนกัน ๓ คำ โดยต่างกันตรงรูปวรรณยุกต์ ๓ รูป คำเหล่านี้จะอยู่ในตำแหน่งใด ของวรรคก็ได้ แต่ต้องให้เขียนเรียงติดกันแบบ ไม่มีรูป(สามัญ) รูปวรรณยุกต์ เอก รูปวรรณยุกต์โท หรือ เรียงจากรูปวรรณยุกต์โท วรรณยุกต์เอก ไม่มีรูป (สามัญ) ก็ได้ตามลำดับ

ตัวอย่าง

	อมรแมนแมนแมนเจ้างามโฉม
ชลอหล่อลือโลกให้โศกโทรม	แต่เลาเล้าเล้าโลมฤดีแด
ตั้งกระต่ายห้อยหงอยหงอยแหงนหงาย	ชะม้ายม้ายมายเมียงจะเคียงแจ
รัชนีนี้มีมืออ้ายแล	กระต่ายแต่ขบเขาเข้าเข้าคาง

(หลวงนายชาญภูเบศร์ , ๒๕๑๐ : ๕๑๒)

- ข้อสังเกต กลบทตรีประดับ(๑) และกลบทตรีประดับ(๒) มีลักษณะคล้ายกันมาก เพียงแต่กลบทตรีประดับ(๑) กำหนดให้รูปวรรณยุกต์ที่เรียงกันนั้นต้องเรียง จาก ไม่มีรูป รูปวรรณยุกต์เอก และรูปวรรณยุกต์โท เท่านั้น ส่วนกลบทตรีประดับ(๒) เขียนเรียงได้ ๒ แบบคือ ไม่มีรูป รูปวรรณยุกต์เอก และรูปวรรณยุกต์โท หรือเรียงแบบ รูปวรรณยุกต์โท รูปวรรณยุกต์เอก และไม่มีรูป ก็ได้

(ง) กลบทตรีเพ็ชรพวง ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

ไปนี้

- กำหนดให้ในแต่ละวรรคต้องมีการเขียนคำที่ประสมด้วยพยัญชนะและสระเหมือนกัน ๓ คำ โดยต่างกันตรงรูปวรรณยุกต์ ๓ รูป คำเหล่านี้จะใช้รูปวรรณยุกต์ใดและจะอยู่ในตำแหน่งใดของวรรคก็ได้ แต่ต้องให้เขียนคำทั้ง ๓ นี้เรียงติดกัน

ตัวอย่าง

จ้บปีหรีงหรีงหรีงพริ่งเพราะเพ็ริ่ง	มโหรีรีรีลีเสี๋ยง
จะเข้ากริดดีดเรงเหรงเหรงเหรง	ฆ้องลำเนียงเต่งเต่งเต่งตึงเหนงโยน
ขอแหนแหนแหนจ้งหวะจะโคน	เสี๋ยงเหนงเหนงเหนงระนาดออกผาดโผน
	เสี๋ยงทับโทนทิงทิงทิงเลย

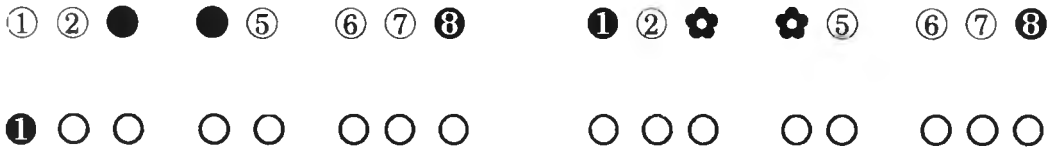
(นายทัตมขนาดเล็ก , ๒๕๑๐ : ๕๖๗)

๒.๒.๔.๔ กลบทชนิดบังคับรูปแบบการเขียน กลบทชนิดนี้บังคับการเขียนคำให้แยกออกจากกันแล้วไปต่อคำนั้นให้ครบในวรรคใหม่ กลบทชนิดนี้ได้แก่

กลบทยติบังคับ ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดให้คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อนมีมากกว่า ๒ คำ แต่คำนั้นเขียนไม่ครบจึงต้องเขียนต่อให้ครบในต้นวรรคถัดมา
๒. กำหนดให้คำที่ ๓ กับคำที่ ๔ ของวรรคเป็นคำที่ออกเสียงเหมือนกัน(บางวรรคอาจเป็นคำที่ ๒ กับ ๓ ก็ได้)

แผนผัง

ตัวอย่าง

ครั้นรุ่งแสงแสงทองส่องซึ่งวัด มีจัดจัดแจ่มแอร่มใส
 สว่างแสงแสงสีระวีโน นพภาโลยโลยประเทศวิเศษกรุง
 กระษัตริย์เสด็จเสด็จยังที่นั้งหน้า มขมหมมหาปราสาทประเสริฐสูง
 ศรีสุกแสงแสงเรียงบรรเทิงรุ่ง ราษีฟุ้งฟุ้งแผ่นกระเด็นจอม
 (หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๓)

นอกจากในกลบทศรีวิบุลภิตดีแล้ว กลบทชนิดนี้ยังมีในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ดังตัวอย่าง

รีนรีนรอยรินหอมกลิ่นเสา
 วนธรรสรสประเทืองเหมือนกลิ่นเยาว ยูพาพีพีนี้เฝ้ากระสันรัญ
 จวนใจใจจงจำนางพิศ ศวงหวังหวังคิดประคองขวัญ
 เนตรไม่วายวายทุกซทุกวันกรร แสงสวาททวาดหวั่นกมลโหม
 (หลวงนายชาณฎฐเบศรี , ๒๕๑๐ : ๕๕๔)

โดยปรกติแล้วชื่อ "ยติภังค์" น่าจะหมายถึงเฉพาะการเขียนคำให้แยกออกจากกัน แต่กวีผู้แต่งได้กำหนดเพิ่มให้มีคำที่ออกเสียงเหมือนกันอีก ๑ คู่ นั่นอาจจะเป็นลักษณะที่กวีประดิษฐ์ขึ้นเพิ่มเติมก็เป็นได้ ดังนั้นกวีจึงยังคงชื่อ "ยติภังค์" เอาไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ลักษณะเด่นของกลบทชนิดนี้คือการเขียนคำแยกออกจากกันนั่นเอง

๒.๒.๕. กลบทชนิดบังคับชั้นหลักชั้น กลบทชนิดนี้เป็นกลบทชนิดที่มีการเพิ่มบังคับต่าง ๆ ลงไป โดยการกำหนดจำนวนคำและตำแหน่งสัมผัส หรือการนำคณะของฉันทมาใช้กับคำประพันธ์ประเภทอื่นก็ได้ กลบทชนิดนี้แบ่งออกเป็น

๒.๒.๕.๑ กลบทชนิดบังคับจำนวนคำและตำแหน่งสัมผัส

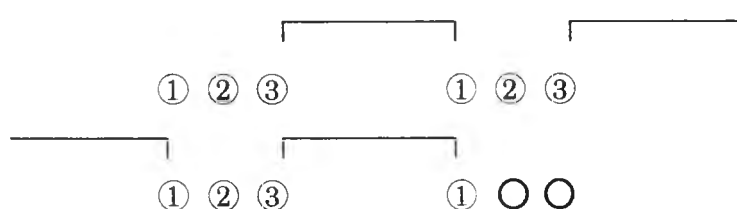
๒.๒.๕.๒ กลบทชนิดบังคับคณะของฉันท

๒.๒.๕.๑ **กลบทชนิดบังคับจำนวนคำและตำแหน่งสัมผัส** กลบทชนิดนี้เป็นกลบทที่กำหนดจำนวนคำและตำแหน่งสัมผัสที่แน่นอนในแต่ละวรรค กลบทชนิดนี้ได้แก่

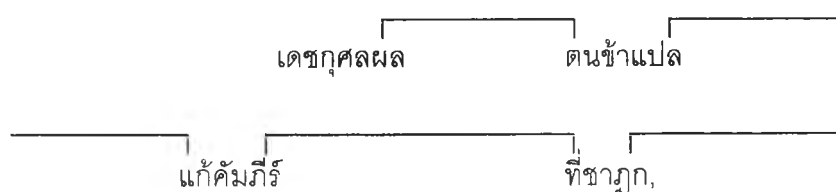
(ก) **กลบทคุณบท** ปราภฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๓ คำ (บางวรรคอาจมี ๔ คำ)
๒. กำหนดให้คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อนต้องสัมผัสสระไปยังคำแรกของวรรคถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

ยกจากอรรถ
ชาติโพธิสัตว์

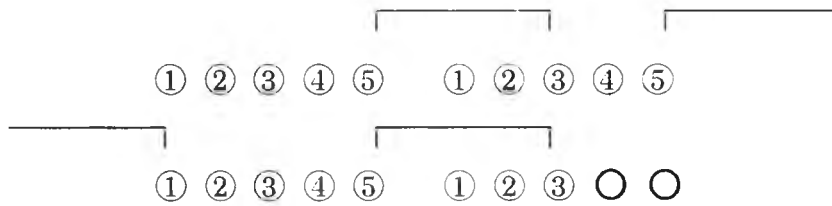
จัดปัญญา
คัดประจง,

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๖๘)

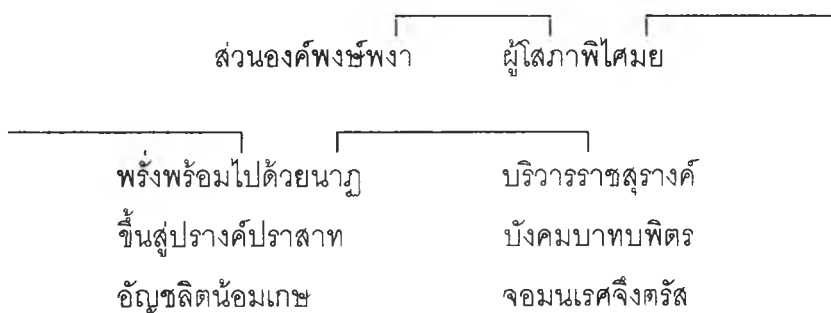
(ข) กลบทกลอนลิลิต ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. กลบทชนิดนี้มีวรรคละ ๕ คำ
๒. กำหนดให้คำสุดท้ายของวรรคที่มาก่อนต้องสัมผัสสระไปยังคำแรกของวรรคถัดมา

แผนผัง

ตัวอย่าง

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๒)

- ข้อสังเกต คุณบทและกลอนลิลิตนี้มีลักษณะเป็นร่ายมากกว่ากลอน เนื่องจากลักษณะการสัมผัสระหว่างวรรค คุณบทจึงเป็นร่ายที่มีจำนวนคำวรรคละ ๓ คำ ส่วนกลอนลิลิตคือร่ายที่มีจำนวนคำวรรคละ ๕ คำ

ธเนศ เวศร์ภาดา(๒๕๔๓ : ๒๕๙) กล่าวถึงกลอนลิลิตว่า "น่าจะหมายถึงคำประพันธ์ที่ร้อยสัมผัสเชื่อมวรรคอย่างร้อย หรือเพิ่มบทต่อบทในลักษณะการเข้าลิลิตที่ปรากฏในโคลงนั่นเอง" และยังได้กล่าวถึง คุณบทและกลอนลิลิตเพิ่มเติมว่า "กลบทชื่อคุณบทและกลอนลิลิต คือร้อยโบราณ คุณบทกำหนดจำนวนวรรคละ ๓ คำ มีจังหวะการอ่านคล้ายคาถาบาลีในกาพย์วชิรบันตี ส่วนกลอนลิลิตมีวรรคละ ๕ คำ คล้ายกาพย์วชิรบันตี การนำคุณบทและกลอนลิลิตเข้ามาเป็นแบบของกล ในกลบทศิริวิบุลกิตติ์ จึงเข้าใจได้ว่า กวีตั้งใจประมวลลักษณะบังคับที่ปรากฏในตำราประพันธ์ศาสตร์สมัยโบราณคือทั้งกาพย์สารวิลาสินีและจินตามณีให้ดำรงสืบทอดต่อไป"

๒.๒.๕.๒ กลบทชนิดบังคับคณะ กลบทชนิดนี้เป็นกลบทที่นำเอาคณะของฉันทบาลีมาประยุกต์ใช้กับคำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ โดยนำเอาคณะของฉันทบาลีมาวางไว้ที่ต้นวรรคแต่ละวรรคของคำประพันธ์ชนิดนั้น

"คณะ" โดยทั่วไปหมายถึง ข้อกำหนดของจำนวนคำในวรรคของคำประพันธ์แต่ละประเภท แต่คณะของฉันทบาลีนั้นหมายถึง "ลักษณะที่วางคำเสียงหนักเบาที่เรียกว่า **ครุ** **ลหุ** และแบ่งออกเป็น ๘ คณะ คณะหนึ่งมีคำอยู่ ๓ คำ เรียงคำครุ ลหุ ไว้ต่าง ๆ กัน" (กำชัย ทองหล่อ , ๒๕๓ : ๔๓๔) คณะทั้ง ๘ คณะของฉันทบาลี มีดังนี้

มะคณะ	ใช้คำครุล้วน	ครุ ครุ ครุ	นะคณะ	ใช้คำลหุล้วน	ลหุ ลหุ ลหุ
ภาคณะ	ใช้คำครุนำหน้า	ครุ ลหุ ลหุ	ยะคณะ	ใช้คำลหุนำหน้า	ลหุ ครุ ครุ
ชะคณะ	ใช้คำครุอยู่ตรงกลาง	ลหุ ครุ ลหุ	ระคณะ	ใช้คำลหุอยู่ตรงกลาง	ครุ ลหุ ครุ
สะคณะ	ใช้คำครุอยู่หลังสุด	ลหุ ลหุ ครุ	ตะคณะ	ใช้คำลหุอยู่ข้างหลัง	ครุ ครุ ลหุ

(ก) กลบทอินทาทิกร ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

นี้

- กำหนดให้นำคณะที่ประกอบเป็นอินทาทิกรฉันทบาลีมาแยกไว้ที่ต้นวรรคของกลอนแต่ละวรรค

อินทรวีเชียรฉันท มีลักษณะบังคับคณะและคำครุ ลหุ ดังแผนผังต่อไปนี้

ครุ ครุ ลหุ ครุ ครุ

ลหุ ลหุ ครุ ลหุ ครุ ครุ

เมื่อนำอินทรวีเชียรฉันทมาแยกออกเป็นคณะจะได้

ครุ ครุ ลหุ / ครุ ครุ ลหุ / ลหุ ครุ ลหุ / ครุ ครุ

ตะคณะ

ตะคณะ

ชะคณะ

ครุ ๒ คำ

นำคณะที่แยกไว้มาเขียนขึ้นต้นแต่ละวรรค ดังนี้

วรรคที่หนึ่งขึ้นต้นด้วยตะคณะ ครุ ครุ ลหุ วรรคที่สองขึ้นต้นด้วยตะคณะ ครุ ครุ ลหุ

วรรคที่สามขึ้นต้นด้วยชะคณะ ลหุ ครุ ลหุ วรรคที่สี่ขึ้นต้นด้วยครุสองคำ ครุ ครุ

แผนผัง

ครุ ครุ ลหุ

④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ครุ ครุ ลหุ

④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ลหุ ครุ ลหุ

④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ครุ ครุ

③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

ครันรุ่งสุริยเรืองบรรเทืองแสง

ครุ ครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

นรานเวศเรืองฤทธิไกร

ลหุ ครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ปางปีนบดินทร์สุรราชกุมาร

อุราระทมกรรมทรวงยิ่งร่วงร้อน

ส่องสิ่วแจ่งจรัสไช

ครุ ครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐

ยกโยธาคลาไคลข้ามดงดอน

ครุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

พาสกลทหารเข้าไพรสอน

ให้อาวรณ์ถึงนาฎพระชนนี

(หลวงศรีปริษา(แข่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๑๓)

(ข) กลบทบวรโตฏก ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้นำคณะที่ประกอบเป็นโตฏกชั้นที่มาจากไว้ที่ต้นวรรคของกลอนแต่ละวรรค

โตฏกชั้นที่ มีลักษณะบังคับคณะและคำครุ ลหุ ดังแผนผังต่อไปนี้

ลหุ ลหุ ครุ ลหุ ลหุ ครุ

ลหุ ลหุ ครุ ลหุ ลหุ ครุ

เมื่อนำโตฏกชั้นที่ออกมาแยกคณะ จะได้

ลหุ ลหุ ครุ / ลหุ ลหุ ครุ / ลหุ ลหุ ครุ / ลหุ ลหุ ครุ

ละคณะ

ละคณะ

ละคณะ

ละคณะ

เมื่อนำมาเขียนเป็นกลบทบวรโตฏกจะใช้ ละคณะ ลหุ ลหุ ครุ ขึ้นต้นวรรคทั้งสี่วรรค
ของกลอน

แผนผัง

ลหุ ลหุ ครุ

④ ⑤

⑥ ⑦ ⑧

ลหุ ลหุ ครุ

④ ⑤

⑥ ⑦ ⑧

ลหุ ลหุ ครุ

④ ⑤

⑥ ⑦ ⑧

ลหุ ลหุ ครุ

④ ⑤

⑥ ⑦ ⑧

ตัวอย่าง

ชลเนตรไหลนองร้องรำรัก

ลหุ ลหุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ชนนี้ห้ามบุตรสุดไม่ตาม

ลหุ ลหุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ปิยบุตรสุดจากพระแม่เจ้า

ปิยโยคเทวดาเดือดเปลือดนอง

ชลไ নয়ไหลหนักอวรณ์หวาม

ลหุ ลหุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ชลน่านองน้ำพระเนตรนอง

ลหุ ลหุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ปิยัทไทยรำวอวรณ์หมอง

ปิยวิโยคต้องพราจจากจร

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๑๓)

(ค) กลบทวสันตติลกวาที ปากฎเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้นำคณะที่ประกอบเป็นวสันตติลกฉันทมาไว้ที่ต้นวรรคของกลอนแต่ ละวรรค

วสันตติลกฉันท มีลักษณะบังคับคณะและคำครุ ลหุ ดังแผนผังต่อไปนี้

ครุ ครุ ลหุ ครุ ลหุ ลหุ ลหุ ครุ   ลหุ ลหุ ครุ ลหุ ครุ ครุ

เมื่อนำวสันตติลกฉันทมาแยกออกเป็นคณะจะได้

ครุ ครุ ลหุ   /   ครุ ลหุ ลหุ   /   ลหุ ครุ ลหุ   /   ลหุ ครุ ลหุ   /   ครุ ครุ
 ตะคณะ   ภาคณะ   ชะคณะ   ชะคณะ   คำครุ ๒ คำ

นำคณะที่แยกได้มาเขียนขึ้นต้นแต่ละวรรคดังนี้

วรรคที่หนึ่งขึ้นต้นด้วยตะคณะ ครุ ครุ ลหุ   วรรคที่สองขึ้นต้นด้วยภาคณะ ครุ ลหุ ลหุ
 วรรคที่สามขึ้นต้นด้วยชะคณะ ลหุ ครุ ลหุ   วรรคที่สี่ขึ้นต้นด้วยชะคณะ ลหุ ครุ ลหุ
 วรรคที่ห้าขึ้นต้นด้วยคำครุ ๒ คำ ครุ ครุ

แผนผัง

ครุ ครุ ลหุ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	ครุ ลหุ ลหุ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧
ลหุ ครุ ลหุ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	ลหุ ครุ ลหุ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧
ครุ ครุ ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧	○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

ตัวอย่าง

เหมือนแม่สีเนหาในข้าบาท	ตั้งสุวราชแขกเต้าสโมสร
ครุ ครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐	ครุ ลหุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
ปิโยปียาในบุตรสุดอาวรณ์	จะราจะร่อนไม่ไปให้ไกลรัง
ลหุ ครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐	ลหุ ครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
จันใดใจหวังตั้งมารดา	ปกป้องประคองข้าชีวาหวัง
ครุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐	๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
จากวิกิวาพระหัตถ์ยัง	จะเปรียบประดังจากพรากเมื่อจากจร

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๕๑๔)

ไปนี้ (ง) กลบthalmaliniโสภิต ปรากฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้นำคณะที่ประกอบเป็นมาลินีฉันท์มาไว้ที่ต้นวรรคของกลอนแต่ละวรรค

มาลินีฉันท์ มีลักษณะบังคับคณะและคำครุ ลหุ ดังแผนผังต่อไปนี้

ลหุ ลหุ ลหุ ลหุ ลหุ ลหุ ครุ ครุ   ครุ ลหุ ครุ ครุ   ลหุ ครุ ครุ

เมื่อนำมาลินีฉันท์มาแยกออกเป็นคณะจะได้

ลหุ ลหุ ลหุ / ลหุ ลหุ ลหุ / ครุ ครุ ครุ / ลหุ ครุ ครุ / ลหุ ครุ ครุ
 นะคณะ   นะคณะ   มะคณะ   ยะคณะ   ยะคณะ

นำคณะที่แยกไว้มาเขียนขึ้นต้นแต่ละวรรค ดังนี้

วรรคที่หนึ่งขึ้นต้นด้วยนะคณะ ลหุ ลหุ ลหุ   วรรคที่สองขึ้นต้นด้วยนะคณะ ลหุ ลหุ ลหุ
 วรรคที่สามขึ้นต้นด้วยมะคณะ ครุ ครุ ครุ   วรรคที่สี่ขึ้นต้นด้วยยะคณะ ลหุ ครุ ครุ
 วรรคที่ห้าขึ้นต้นด้วยยะคณะ ลหุ ครุ ครุ

แผนผัง

ลหฺ ลหฺ ลหฺ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ลหฺ ลหฺ ลหฺ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ครุ ครุ ครุ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ลหฺ ครุ ครุ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

ลหฺ ครุ ครุ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

ตัวอย่าง

ปะทะปะทังห้วงบุตรจะมาถึง

ลหฺ ลหฺ ลหฺ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ถึงตายเปนเห็นภักตร์พระมารดา

ครุ ครุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

จะได้ใครให้พระอรหัน

ลหฺ ครุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

จะริจะริงบุตรสุตราคาญ

จะริจะริงลูกจักได้รักษา

ลหฺ ลหฺ ลหฺ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

จะปลื้มใจชนมาเมื่อวายปราณ

ลหฺ ครุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

จะพพวังพระองค์นำสงสาร

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

เมื่อสังขารจักคิดถึงบิตุรงค์

(หลวงศรีปริษา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๑๔)

(๑) กลบทวิกิตติสทิสสา ปราภฏเป็นกลอนกลบท มีลักษณะบังคับ ตามกฎเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- กำหนดให้นาคณะที่ประกอบเป็นของสัตตุลวิกกีพิตฉันท์มาไว้ที่ต้นวรรคของกลอนแต่ละวรรค

สัตตุลวิกกีพิตฉันท์ มีลักษณะบังคับคณะและคำครุ ลหฺ ดังแผนผังต่อไปนี้

ครุ ครุ ครุ ลหฺ ลหฺ ครุ ลหฺ ครุ ลหฺ ลหฺ ลหฺ ครุ

ครุ ครุ ลหฺ ครุ ครุ

ลหฺ ครุ ครุ

เมื่อนำสัททุกวิกิพีตฉันทมาแยกออกเป็นคณะ จะได้

ครุ ครุ ครุ	/	ลหุ ลหุ ครุ	/	ลหุ ครุ ลหุ	/	ลหุ ลหุ ครุ
มะคณะ		สะคณะ		ชะคณะ		สะคณะ
ครุ ครุ ลหุ	/	ครุ ครุ ลหุ	/	ครุ ครุ		
ตะคณะ		ตะคณะ		คำครุ ๒ คำ		

นำคณะที่แยกไว้มาเขียนขึ้นต้นแต่ละวรรค ดังนี้

วรรคที่หนึ่งขึ้นต้นด้วยมะคณะ ครุ ครุ ครุ
 วรรคที่สามขึ้นต้นด้วยชะคณะ ลหุ ครุ ลหุ
 วรรคที่ห้าขึ้นต้นด้วยตะคณะ ครุ ครุ ลหุ
 วรรคที่เจ็ดขึ้นต้นด้วยคำครุสองคำ ครุ ครุ

วรรคที่สองขึ้นต้นด้วยสะคณะ ลหุ ลหุ ครุ
 วรรคที่สี่ขึ้นต้นด้วยสะคณะ ลหุ ลหุ ครุ
 วรรคที่หกขึ้นต้นด้วยตะคณะ ครุ ครุ ลหุ

แผนผัง

ครุ ครุ ครุ	④ ⑤	⑥ ⑦ ⑧	ลหุ ลหุ ครุ	④ ⑤	⑥ ⑦ ⑧
ลหุ ครุ ลหุ	④ ⑤	⑥ ⑦ ⑧	ลหุ ลหุ ครุ	④ ⑤	⑥ ⑦ ⑧
ครุ ครุ ลหุ	④ ⑤	⑥ ⑦ ⑧	ครุ ครุ ลหุ	④ ⑤	⑥ ⑦ ⑧
ครุ ครุ ③	④ ⑤	⑥ ⑦ ⑧	○ ○ ○	○ ○	○ ○ ○

ตัวอย่าง

บ้างจับเจ้าเหงาจ้อยพลอยสงสาร	อูรรุ่มกุ่มมรานระโหยหวย
ครุ ครุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐	ลหุ ลหุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
ทวิเทศเนตรย้อยระทอยทวย	ระงูววยจับเจ้าเหงาเงื้องง
ลหุ ครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐	ลหุ ลหุ ครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ทั้งเทวฤทธิ์รุกข์รัตนพิमानไม้

ครุครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

สารโคกทวิเทวด์ถ้วนทุกองค์

ครุครุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

พลอยโหยละห้อยให้กรรแสงสง

ครุครุ ลหุ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

ทุกทั่วยุทธต่างทรงโคกาวรณ์

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๔๑๕)

จากการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานในกลบทศิริวิบุลยิตต์ และเพลงยาวกลบทในจารึกวัดพระเชตุพน ฯ นั้น สรุปได้ว่า กลบทศิริวิบุลยิตต์มีกลบท ๗๗ ชนิด (กลบทโวหารวาที เป็นกลบทชนิดที่ไม่สามารถวิเคราะห์ แยกประเภทได้ว่าอยู่ในประเภทใดและมีลักษณะบังคับอย่างไร) เพลงยาวกลบทนั้นมีกลบทรวม ๕๓ ชนิด และผู้วิจัยยังได้แบ่งประเภทกลบทดังกล่าวออกเป็น ๕ ประเภทอีกด้วย โดยแสดงไว้ในตารางที่ ๑ ต่อจากรายชื่อกลบทในศิริวิบุลยิตต์และเพลงยาวกลบทอีกด้วย จะแสดงให้เห็นตามลำดับ

สรุปรายชื่อกลบทจากกลบทศรีวิบูลกิตติ

๑. กบเต็นต์อ้อยหอย	๒๔. กลบทชนิดบังคับให้ใช้ แม่ ก กา กน กง กด
๒. คุณบท	๒๕. กลบทชนิดบังคับให้ใช้ แม่ ก กา กน กง กด กก
๓. มธุรสวาที	๒๖. กลบทชนิดบังคับให้ใช้ แม่ ก กา กน กง กด กก กบ
๔. สิงหาวาท	๒๗. กลบทชนิดบังคับให้ใช้ แม่ ก กา กน กง กด กก กบ กม
๕. สบัดสับัง	๒๘. อักษรกลอนตาย
๖. จตุรงคนายก	๒๙. ตริพีธพรรณ
๗. นารายณ์ทรงเครื่อง	๓๐. สารถีจักรรถ
๘. กลอนลิลิต	๓๑. หงษ์คาบพวงแก้ว
๙. นาคบริพันธ์	๓๒. กวางเดินดง
๑๐. ธงนำวีร	๓๓. สร้อยสน
๑๑. อักษรบริพันธ์	๓๔. อักษรสังวาส
๑๒. รักร้อย	๓๕. ตริประดับ
๑๓. กิณนรเก็บบัว	๓๖. มยุราพื่อนหาง
๑๔. พยัคฆ์ข้ามห้วย	๓๗. หงส์ทองลีลา
๑๕. สิงห์โตเล่นหาง	๓๘. จตุรงค์ประดับ
๑๖. ตะเข็บไตขนอน	๓๙. บุษบงแย้มผกา
๑๗. ดุริยางค์จำเรียง	๔๐. ภูมรินเขยทราบเกษร
๑๘. ก้านต่อดอก	๔๑. ทศประวัติ
๑๙. วัวพันหลัก	๔๒. กะแต่ไต้ไม้
๒๐. ระลอกแก้วกระทบฝั่ง	๔๓. อักษรลั่น
๒๑. กลบทชนิดบังคับให้ใช้ แม่ ก กา	๔๔. กบเต็นต์สามตอนเชื่อมัณฑทุกคติ
๒๒. กลบทชนิดบังคับให้ใช้ แม่ ก กา กน	๔๕. พระจันทร์ทรงกลด
๒๓. กลบทชนิดบังคับให้ใช้ แม่ ก กา กน กง	๔๖. ยัตถิงค์

๔๗. อักษรล้วน	๖๓. สุนทรโกศล
๔๘. เบญจวรรณห่าสี	๖๔. วิมลวาที
๔๙. อักษรสลบล้วน	๖๕. อธิปติอักษร
๕๐. ช้างชูงวง	๖๖. ถาวรรธิรา
๕๑. นาคเกี่ยวกระหวัด	๖๗. ไสภณาอนุกุล
๕๒. เลื้อยช้อนเล็บ	๖๘. ตรียะมก
๕๓. งูกระหวัดหาง	๖๙. อุภะโตโกฏวิลาส
๕๔. จตุรงค์ยมก	๗๐. บั้วบานกลีบ
๕๕. กบเต็นสลักเพชร	๗๑. กระจายนะมณฑล
๕๖. มังกรคาบแก้ว	๗๒. กบเต็นกลางสระบัว
๕๗. อักษรระโกศล	๗๓. อินทาทิกร
๕๘. ครอบจักรวาล	๗๔. บวรโตฏก
๕๙. นาคราชแผดงฤทธิ	๗๕. วสันตดิลกวาที
๖๐. ไหวหารวาที	๗๖. มาลินีโสภิต
๖๑. พิณประสาธสาย	๗๗. วิกิลิตลทิสา
๖๒. ฉัตรสามชั้น	

*หมายเหตุ หากรวมกลอักษรด้วยแล้ว กลบทศิริวิบุลกิตติจะมีกลบทรวม ๘๖ ชนิด

สรุปรายชื่อกลบทในเพลงยาวกลบท

๑. ฉัตรสามชั้น	๑๐. ตรีพิทพวรรณ
๒. กบเต็นต่อยหอย	๑๑. พยัคฆ์ข้ามห้วย
๓. สร้อยสน	๑๒. ตรีประดับ
๔. อักษรกลอนตาย	๑๓. ก้านต่อดอก
๕. สิ่งหีโตเล่นหาง	๑๔. กระแตไต่ไม้
๖. ละลอกแก้วกระทบฝั่ง	๑๕. กบเต็นสลักเพชร
๗. มังกรคาบแก้ว	๑๖. อักษรล้วน
๘. กบเต็นสามตอน	๑๗. รักร้อย
๙. กิณรเก็บบัว	๑๘. กบเต็นกลางสระบัว

๑๙. สบัดสีบั้ง
 ๒๐. วัวพันหลัก
 ๒๑. สารถีซักรถ
 ๒๒. กวางเดีรตง
 ๒๓. พระจันท์ทรงกลด
 ๒๔. อักษรสังวาล
 ๒๕. ธงนำริ้ว
 ๒๖. พิณประสานสาย
 ๒๗. เบญจวรรณหาลี
 ๒๘. ครอบจักรวาล
 ๒๙. หงส์คาบพวงแก้ว
 ๓๐. พักพันร้าน
 ๓๑. วิสูตร์สองไข
 ๓๒. เลือช่อนเล็บ
 ๓๓. ตะเข็บไต้ซอน
 ๓๔. นาคบริพันธ์
 ๓๕. นาคเกี้ยวกระหวัด
 ๓๖. นาคราชแผลงฤทธิ์
 ๓๗. บัวบานกลีบขยาย
 ๓๘. อักษรสลับล้วน
 ๓๙. มยุราฟ่อนหาง
 ๔๐. ดุริยางค์จำเรียง
 ๔๑. ยัตติภังค์
 ๔๒. เลวงวางตรวงจ
 ๔๓. กิณรรำ
 ๔๔. เจ้าเข็นเต็นต์ำบุต
 ๔๕. นารายณ์ประลองศิลป์
 ๔๖. สุรางค์ระบำ
 ๔๗. ดวงเดือนประดับดาว
 ๔๘. ช้างประสานงา
 ๔๙. พวงแก้วกุดัน
 ๕๐. ดำเนียรนางสระ
 ๕๑. ตรีเพชรพวง
 ๕๒. ม้าเทียมมรถ
 ๕๓. เทพชุมนุม

ตารางที่ ๑
รายชื่อกลบทจำแนกตามประเภท

ประเภท	รายชื่อกลบท	
๑. ชนิดบังคับเสียง	สัมผัสสระ	สิงโตเล่นหาง ก้านต้อดอก ช้างชูวง อักษรสังวาศ มธุรสวาทิ
	สัมผัสอักษร	อักษรลั่น(แบบที่๑) อักษรลั่น(แบบที่๒) เภยจวรรณห้าสิ เลววางตรวจเจ้าเซ็นเต้นต้ามุด งูกระหวัดหาง อักษรบริพันธ์ ช้างประสานงา
	สัมผัสสระ+สัมผัสอักษร	อักษรสลบลิ้น ดวงเดือนประดับดาว ดำเนียรนางสระ สุรางค์ระบำ นารายณ์ทรงเครื่อง ระลอกแก้วกระทบฝั่ง กบเต้นต้อยหยอย กบเต้นสามตอนชื่อมณฑกคคิ กบเต้นสลักเพชร กิณรจำ นาคราชแผลงฤทธิ์
	เสียงหนักเบา	ตะเข็บไต้ซอน
๒. ชนิดบังคับคำ	บังคับคำในวรรค	ครอบจักรวาล ธงนำวี รักร้อย พยัคฆ์ข้ามห้วย ตรีพิศพรรณ กินนรเก็บบัว มยุราพ้องนาง หงส์คาบพวงแก้ว สวรรค์จักรด(แบบที่๑) พระจันทร์ทรงกลด สวรรค์จักรด(แบบที่๒) มังกรคาบแก้ว ฉัตรสามชั้น กะเตเตไต้
	บังคับคำข้ามวรรค	จิวพันหลัก มาเทียมรถ สร้อยสน นาคเกี้ยวกระหวัด บุษบงแย้มผกา บัวบานกลีบ บัวบานกลีบขยาย ภูมรินเชยทราบเกษร ทศประวัติ กวางเดินดง หงส์ทองลีลา พวงแก้วกุดัน
	บังคับคำภาษาบาลี	สิงหพวาท
๓. ชนิดบังคับเสียงและคำ	บังคับในวรรคเดียวกัน	ดุริยางคจำเรียง เสือซ่อนเล็บ ตรีระมก อักษรโกศล สบัตสมัง วิสูตรสองไข พิณประสานสาย นารายณ์ประลองคิลป์ ฟักพันร้าน จตุรงค์นายก กบเต้นกลางสระบัว
	บังคับข้ามวรรค	นาคบริพันธ์ จตุรงค์ประดับ จตุรงค์ะยมก
๔. ชนิดบังคับอักษรวิธี	การประสมพยัญชนะ	กระจายนะมณฑล สุนทรโกศล วิมลวาทิ อธิบดีอักษร แม่ก กา แม่ก กา กน, แม่ก กา กน กง, แม่ก กา กน กง กด, แม่ก กา กน กง กดกก, แม่ก กา กน กง กด กก กบ แม่ก กา กน กง กด กก กบ กม อักษรกลอนตาย เทพชุมนุม
	การประสมสระ	ถาวรวิธา โสภณาอนุกุล
	รูปวรรณยุกต์	อุภาโตโกฏิวิลาศ ตรีประดับ(แบบที่๑) ตรีประดับ(แบบที่๒) ตรีเพชรพวง
	รูปแบบการเขียน	ยัติภังค์
๕. ชนิดบังคับฉันทลักษณ์	จำนวนคำ+ตำแหน่งสัมผัส	คุณบท กลอนลิลิต
	บังคับคณะ	อินทาทิกร บวรโตฎก วสันตดิถกวาทิ มาลินีโสภิต วิภิลิตสทิสสา

กลบทแต่ละชนิดมีความยากง่ายของกฎเกณฑ์บังคับแตกต่างกันไป บางชนิดมีลักษณะบังคับเพียงประการเดียว เช่น กลบทสิงโตเล่นหาง ที่บังคับสัมผัสสระในวรรค วรรคละ ๑ แห่ง หรือ กลบทครอบจักรวาล ที่บังคับคำที่ออกเสียงเหมือนกัน ๑ คำในวรรคเดียวกัน ในขณะที่กลบทบางชนิดกลับมีความซับซ้อนในการแต่งอย่างมาก เช่น กลบทพิณประสานสาย ที่บังคับทั้งสัมผัสสระ สัมผัสอักษร และบังคับคำในวรรคเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม แม้กลบทจากวรรณคดีทั้ง ๒ เรื่องจะมีจำนวนหลายชนิดมาก แต่ก็มีกลบทบางชนิดในกลบทศิริวิบุลกิตติ์และจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่เหมือนกัน บางชนิดเหมือนกันทั้งชื่อและลักษณะข้อบังคับ บางชนิดมีชื่อเหมือนกันแต่มีกฎเกณฑ์บังคับต่างกัน หรือบางชนิดมีชื่อต่างกันแต่มีลักษณะบังคับเหมือนกันทุกประการ (ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ ๒)

ตารางที่ ๒
เปรียบเทียบกลบทศิริวิบูลกิตต์กับเพลงยาวกลบท

ลำดับ	ศิริวิบูลกิตต์	เพลงยาวกลบท
๑	สิงโตเล่นหาง	สิงห์โตเล่นหาง
๒	ก้านต่อดอก	ก้านต่อดอก
๓	มธุรสวาที	
๔	อักษรล้วน(แบบที่๑)	อักษรล้วน
๕	อักษรล้วน(แบบที่๒)	
๖	เบญจวรรณห้าสี	เบญจวรรณห้าศรี
๗		เลวว่างตรวจ
๘		เจ้าเขินเต็นต์ำบุด
๙	งูกระหวัดหาง	
๑๐	อักษรบริพันธ์	ข้างประสานงา
๑๑	อักษรสลัปล้วน	อักษรสลัปล้วน
๑๒	พระจันทร์ทรงกลด	พระจันทร์ทรงกลด
๑๓		ดำเนิรนางสระ
๑๔	ระลอกแก้วกระทบฝั่ง	ระลอกแก้วกระทบฝั่ง
๑๕		สุรางค์ระบำ
๑๖	นารายณ์ทรงเครื่อง	
๑๗	กบเต็นต์ออยหอย	กบเต็นต์ออยหอย
๑๘	กบเต็นต์สามตอน	กบเต็นต์สามตอน
๑๙	กบเต็นต์สลักเพชร	กบเต็นต์สลักเพชร
๒๐		กินร่ำ
๒๑	นาคราชแผลงฤทธิ์	นาคราชแผลงฤทธิ์
๒๒	ตะเข็บใต้ซอน	ตะเข็บใต้ซอน
๒๓	ครอบจักรวาล	ครอบจักรวาล
๒๔	ธงนำริ้ว	ธงนำริ้ว
๒๕	รักร้อย	รักร้อย
๒๖	พยัคฆ์ข้ามห้วย	พยัคฆ์ข้ามห้วย

ตารางที่ ๒(ต่อ)
เปรียบเทียบกลบทศิริวิบูลกิตติกับเพลงยาวกลบท

ที่	ศิริวิบูลกิตติ	เพลงยาวกลบท
๒๗	ตรีพิศพรรณ	ตรีพิศพรรณ
๒๘	กินนรเก็บบัว	กินนรเก็บบัว
๒๙	มยุราพื่อนหาง	มยุราพื่อนหาง
๓๒		ดวงเดือนประดับดาว
๓๕	ฉัตรสามชั้น	ฉัตรสามชั้น
๓๖	กะแต่ไต้ไม้	กระแต่ไต้ไม้
๓๗	จ้วพันหลัก	จ้วพันหลัก
๓๘		ม้าเทียมรถ
๓๙	นาคเกี่ยวกระหวัด	นาคเกี่ยวกระหวัด
๔๐	บุษบงแย้มผกา	
๔๑	ภูมรินเขยทราบเกสร	
๔๒	บัวบานกลีบ	บัวบานกลีบขยาย
๔๓	ทศประวัติ	
๔๔	กวางเดินดง	กวางเดินดง
๔๕	หงส์ทองลีลา	
๔๖		พวงแก้วกุดั่น
๔๗	สิงห์พัวท	
๔๘	ดุริยางคจำเรียง	ดุริยางค์จำเรียง
๔๙	เสื่อช่อนเล็บ	เสื่อช่อนเล็บ
๕๐	ตรียะมก	
๕๑	อักษระโกศล	
๕๒	สับดสับัง	สับดสับัง
๕๓		วิสูตร์สองไซ
๕๔	พินประสารสาย	พินประสานสาย
๕๕		นารายณ์ประลองศิลป์
๕๖		ปักพันร้าน

ตารางที่ ๒(ต่อ)
เปรียบเทียบกลบทศิริวิบูลกิตต์กับเพลงยาวกลบท

ที่	ศิริวิบูลกิตต์	เพลงยาวกลบท
๕๗	จตุรงคนายก	
๕๘	กบเต๋นกลางสระบัว	กบเต๋นกลางสระบัว
๕๙	นาคบริพันธ์	นาคบริพันธ์
๖๒	จตุรงค์ะยมก	
๖๓	กระจายนะมณฑล	
๖๔	สุนทรโกศล	
๖๕	วิมลวาที	
๖๖	อธิบดีอักษร	
๖๗	แม่ก กา	
๖๘	แม่กา กน	
๖๙	แม่กา กน กง	
๗๐	แม่กา กน กง กต	
๗๑	แม่กา กน กง กต กก	
๗๒	แม่กา กน กง กต	
	กก กบ	
๗๓	แม่กา กน กง กต	
	กก กบ กม	
๗๔	อักษรกลอนตาย	อักษรกลอนตาย
๗๕		เทพชุมนุม
๗๖	ถาวรธิดา	
๗๗	โสภณาอนุกุล	
๗๘	อุษะโตโกฏิวิลาส	
๗๙	ตรีประดับ	
๘๐		ตรีประดับ
๘๑		ตรีเพชรพวง
๘๒	ยติภังค์	ยติภังค์

ตารางที่ ๒(ต่อ)
เปรียบเทียบกลบทศิริวิบูลกิตต์กับเพลงยาวกลบท

ที่	ศิริวิบูลกิตต์	เพลงยาวกลบท
๘๓	คุณบท	
๘๔	กลอนลิลิต	
๘๕	อินทาทิกร	
๘๖	บวรโตฏก	
๘๗	ช้างชูงวง	
๘๘	โหวหารวาที	
๘๙	อักษรสังวาส	อักษรสังวาส

กลบทเป็นเครื่องแสดงอัจฉริยลักษณะอย่างหนึ่งของกวีไทยที่แสดงการพลิกแพลงในการแต่งคำประพันธ์ให้มีรูปแบบหลากหลาย และมีความแปลกใหม่ น่าสนใจมากขึ้น โดยที่รูปแบบข้อบังคับฉันทลักษณ์ยังคงอยู่ กลบทจึงเป็นกลวิธีที่ท้าทายความสามารถของกวี ที่จะสรรหาคำมาใช้ โดยที่นอกจากจะให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ฉันทลักษณ์และลักษณะบังคับของกลบทแล้ว ยังจะต้องรักษาเนื้อความเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า กวีท่านใดที่มีความเชี่ยวชาญการแต่งกลบท สามารถแต่งได้หลายชนิด ก็ถือได้ว่ากวีท่านนั้นมีความสามารถ และเชี่ยวชาญในด้านฉันทลักษณ์และการเลือกใช้คำเป็นอย่างยิ่ง